

Matela, Jiří

Konstrukce s partikulí ga

In: Matela, Jiří. *Podmět v moderní japonštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 104-171

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137120>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

5 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ GA

V této kapitole je předmětem naší analýzy především konstrukce [NP *ga*], její funkce a obsahový plán při zasazení do věty. Záměrně přitom nehovoříme pouze o funkci partikule *ga*, abychom z analýzy vyčlenili případy jako (36) níže, které s tématem této knihy přímo nesouvisejí.

(36) *Honnin wa jóčien no koro kara kjófu ga atta to iimasu ga, čúgaku ni*

dotyčný TOP školka GEN čas ABL strach NOM je.PST CON říká.NPST ale, stř.škola DAT
susumu nicure benkjó mo kibišiku nari, ucubjó ni natte

pokračuje současně studium také přísný.AVF nastane.AVF, deprese DAT nastane.AVF
šimaimašita.

dopadne(AUX).PST

Dotyčný říká, že strach mívá už od školky, nicméně s postupem na nižší střední školu se pro něj i studium stalo obtížným, až to nakonec vyústilo v deprese.¹

Postupujeme od formy k obsahu a od prototypu k periférii. Jelikož konstrukce [NP *ga*] bývá nejčastěji klasifikována jako vyjádření pádu, věnujeme oddíl 5.1 otázce pádů a statusu partikule *ga* jako partikule nominativní, a to primárně ve slovesných konstrukcích. Oddíl 5.2 je věnován funkci konstrukce [NP *ga*] v adjektivních konstrukcích s ohledem na případy jak prototypické, tak specifické. Konstrukce [NP *ga* NP COP] je v systému

japonského jazyka považována v mnoha ohledech za specifickou. Na jednu stranu je oproti konstrukci [NP wa NP COP] příznakovější, někteří autoři ji pak pokládají za výsledek určitých transformací. Konstrukci [NP ga NP COP] tedy věnujeme oddíl 5.3. Oddíl 5.4 je věnován vztahu (alteraci) partikulí ga a no ve spojení se jmennou frází ve vztažných konstrukcích. Oddíl 5.5 věnujeme tzv. konstrukcím s dvojím nominativem, tj. konstrukcím [NP ga NP ga PRED], které se z formálního hlediska jeví problematickými pro teorie, jež předpokládají pouze jeden podmět ve větě. V oddíle 5.6 se pokusíme o nástin obecné struktury obsahového plánu konstrukce [NP ga], což souvisí s naší snahou o funkční zobecnování. Při textových dokladech užití konstrukce [NP ga] (a rovněž konstrukcí s partikulí wa v kapitole 6) vycházíme kromě příkladů uváděných v sekundární literatuře především z korpusů moderního japonského jazyka dostupných online, které jsou převážně zaměřeny na psané texty v moderní japonštině, tj. máme snahu v dokladech nejít historicky dále než do 20. století (vědomě užití příklady z historicky starších textů jsou přitom řádně označeny). V mezích možností vybíráme příklady z textů literárních, tj. reflektovaných. V těch bývá, oproti textům jiným (mluveným, historicky starším či psaným, leč méně reflektovaným), obecně menší zastoupení případů s elipsou partikule ga. Proto pro nás případy zapojení jmenné fráze do syntaktických vztahů bez pádové partikule představují jevy pomezí. Těmto případům se pak stručně věnujeme v oddíle 5.7. To, že pro naši analýzu vycházíme výhradně z textů psaných, s sebou jako důsledek nese nutnost vědomě odhlížet od suprasegmentálních jevů. Prozodii samozřejmě principiálně pokládáme za nedílnou součást výrazového plánu každé věty (respektive konstrukce), přestože prostředky k jejímu zachycení v psaném textu jsou z podstaty média značně omezené.

Dříve než přistoupíme k samotné analýze, pokládáme za potřebné shrnout jisté prvky zde aplikovaného aparátu. Naše studie se otevřeně hlásí k souboru lingvistických přístupů, jež bývají označovány přívlastkem „kognitivní“. Komplexní popis všech historických, teoretických a metodologických východisek kognitivně orientované lingvistiky bohužel není v možnostech této knihy, některá z nich však byla shrnuta v předchozí kapitole.

Na tomto místě tedy zopakujeme, že kognitivní přístupy k jazyku jednak předpokládají přímou souvislost řečových schopností jazykového subjektu (mluvčího) s širším spektrem jeho „ne-jazykových“ kognitivních dispozic, funkcí a procesů (biologických, fyziologických, psychologických aj.), jednak však také uznávají význam kulturních a společenských faktorů, jež zásadním způsobem ovlivňují mluvčího a formují jeho jazykový systém. Mezi významné kognitivní funkce a procesy, jež se odrážejí v jazykovém systému, se kromě kategorizace, kterou jsme zmínili v oddíle 4.3, řadí mj. paměť, procesy konstruování a perspektivizace, jevy související s pozorností, schematizace, konceptualizace, utváření konceptuálních rámců a konceptuální integrace, prostorové vnímání a obrazová schémata a řada dalších jevů, jež souvisejí s tzv. vtělesněnou lidskou zkušeností.² Jak jsme již uvedli v předchozích dvou oddílech, z širokého spektra kognitivně orientovaných přístupů ke gramatice volíme tzv. přístupy konstrukční (aniž bychom cítili potřebu zařadit se do některého z konkrétních teoretických rámců typu tzv. goldbergovské konstrukční gramatiky, Croftovy Radikální konstrukční gramatiky či Langackerovy kognitivní gramatiky). Je tedy vhodné zde přiblížit námi přijímanou představu obecného vztahu jazykových konstrukcí (jejichž příklady jsou objektem naší analýzy) a kognice.

Konstrukci jsme si vymezili jako entitu, která do značné míry odpovídá jazykovému znaku, tj. jako jednotu obsahu a formy. Obsahem pádových konstrukcí (tj. jejich významem) je pro nás **konstrukční schéma** (*constructional schema*), jež máme snahu popsat.³ Konstrukční schéma si mluvčí utváří schematizací z kognitivního základu, jímž je soubor tzv. **obrazových schémat** (*image schemas*) – relativně abstraktních konceptuálních reprezentací, jež vznikají abstrakcí opakujících se vzorců každodenní konkrétní smyslové zkušenosti mluvčího s prostředím, v němž se nachází (Evans 2007: 106). Základním předpokladem pro vznik obsahového plánu určité konstrukce je tedy konkrétní smyslová zkušenost zpracovaná kognitivními procesy mluvčího. Například souborem zkušeností s fyzickými objekty (příčemž takovým objektem je i samotný mluvčí) umístěnými v určitém ohraničeném prostoru vzniká obrazové schéma <nádoby>. Souvýskytem obrazového schématu <nádoba> se schématem <věc>⁴ se pak utváří kon-

strukční schéma existence určitého objektu v určitém prostoru, jež tvoří obsahovou rovinu lokační konstrukce.⁵ Zásadní roli zde přitom hraje tzv. **konstruování** (*construal*), které Taylor (2002: 589) definuje jako „proces, jímž je daný stav věcí strukturován uživatelem jazyka pro potřeby jeho jazykového vyjádření.“ Jednu a tutéž referenční situaci pak mluvčí může většinou konceptualizovat („konstruovat“) různými způsoby, jež při jazykovém vyjádření nabývají forem různých konstrukcí. V rámci konstrukcí lze pak spatřovat meronymické vztahy, tj. vztahy částí a celku. Např. v rámci lokační konstrukce v japonštině ([NP *ni* NP *ga* V]) lze identifikovat dílčí konstrukce ([NP *ni*], [NP *ga*], [V]), z nichž každá může být dále rozložitelná na dílčí konstrukce do stupně jednotlivých morfémů, jež jsou konstrukcemi elementárními.

Podle prototypových přístupů k podmětu v sobě podmět obecně spojuje vlastnosti konatele a tématu.⁶ Již v tuto chvíli je pro nás zřejmé, že má-li být konstrukce [NP *ga*] kandidátem na podmět v japonštině (jak navrhuje např. Šibatani 1985), bude se jednat o podmět ne zcela prototypický, neboť charakteristiky tématu vykazuje podle většiny autorů spíše konstrukce [NP *wa*]. Té se však budeme blíže věnovat v kapitole 6. Nicméně i na koncept konatel je nutno nahlížet jako na kategorii s prototypovými jevy. Schlesinger (1995: 31) uvádí jako rysy prototypického konatele změnu (*change*), zapříčinění (*cause*) a ovládnutí (*control*). Lze však uvažovat i o dalších rysech, jako je např. životnost, vůle, zodpovědnost aj. V následujícím oddíle se tedy pokusíme zhodnotit, do jaké míry konstrukce [NP *ga*] disponuje ve svém obsahovém plánu konatelskými charakteristikami.

5.1 Konstrukce [NP *ga*] jako vyjádření pádu

Cunoda (1991: 29) poukazuje na skutečnost, že jednoznačně definovat pády je obtížné. Nabízí přitom pojetí pádu jako jevu, jímž se vyjadřuje vztah mezi jmennou frází a ostatními frázovými složkami věty. Iori (2001: 61) pádem označuje „specifický syntaktický vztah, kterým ve větě disponuje substantivum vůči přísudku.“ Oproti tomu Takahaši (2005: 33) hovoří

o „gramatické kategorii, která vyjadřuje, jaký sémantický vztah má ve větě či syntagmatu substantivum vůči jiným slovům.“ Studijní společnost pro deskriptivní gramatiku japonštiny (*Nihongo kidžucu bunpó kenkjú kai*, NKBKK) definuje pády následujícím způsobem:

„Pád je gramatický prostředek, jímž se vyjadřuje významový vztah, který vzniká mezi substantivem a přísudkem.“ (NKBKK 2009a: 3, 4).

Podobně jako NKBKK pády definují také Nomura a Koike (1992: 30), Koike (2010: 102)⁷ aj. Je zřejmé, že řada dalších potenciálních definic může být na japonštinu těžko aplikovatelná.⁸ Vyjdeme-li od bodů, jež mají různá pojetí pádů společné, můžeme postupovat systematicky od „prototypických pádů“ ke vztahům, u nichž nepanuje shoda o „pádovém“ charakteru. Jinými slovy, vyjdeme od pojetí pádů jako vztahů substantiva a přísudku. V druhém kroku lze uvažovat jako o pádovém o vztahu substantiva k substantivu. Tuto pozici zastávají např. Takahaši (2005) či Cunoda (1991). Vzájemný vztah substantiv naopak nepokládají za pádový např. Koike (2010) či Iori (2001). Z našeho pohledu není zapotřebí řešit otázku, zda daný vztah je syntaktický či sémantický, neboť v tomto ohledu nečiníme rozdíl – syntaktický vztah má sémantický obsah. Neexistuje pro nás tedy žádný „čistě formální/syntaktický“ pád bez sémantického obsahu. Sémantický obsah pádu vážeme s jeho konceptuálním schématem, v němž významnou roli sehrává sémantický prototyp.

Obecně bývají pády rozdělovány do dvou skupin: a) pády syntaktické (též gramatické, konfigurační či strukturní), b) pády sémantické (též lexikální či nestrukturní). Mezi syntaktické pády se řadí nominativ, akuzativ a někdy také genitiv a dativ, tedy pády, jež vyjadřují výrazně gramatické kategorie jako podmět, předmět apod. Mezi sémantické pády pak patří lokativ, instrumentál, ablativ a další, tedy pády, jež vyjadřují spíše sémantické role jako místo či prostředek (NKBKK 2009a: 7). To, jakým způsobem jsou syntaktické pády využívány pro vymezení základních syntaktických rolí v akuzativních či ergativních jazycích, jsme ilustrovali v části 2.5.2. Právě účast nominativu, akuzativu a dativu (respektive nepřímého pádu)

na transformacích bezpříznakových aktivních konstrukcí do příznakových konstrukcí pasivních, při zachování sémantických rolí, bývá jedním z hlavních argumentů pro vymezení těchto pádů jako „syntaktických“. Toto hledisko je zde však pro nás irelevantní. Jednak proto, že je lze aplikovat pouze na případy s omezenou skupinou predikativů (např. je nelze aplikovat na případy s adjektivními přísudky), především ale proto, že v našem aparátu operujeme s konstrukcemi, nikoliv s transformacemi. Nemáme tedy potřebu rozlišovat mezi „hloubkovou“ strukturou (věty) a „povrchovou“ strukturou (výpovědi).

(37) a) *Taró ga Hanako o nagutta.*

Taró NOM Hanako ACC udeří.PST.

Taró udeřil Hanako.

b) *Hanako ga Taró ni nagurareta.*

Hanako NOM Taró DAT udeří.PASS.PST.

Hanako dostala ránu od Taróa.⁹

Příklady v (37) jsou pro nás příklady různých konstrukcí. (37a) je příkladem konstrukce [NP ga NP o V_{tr}], (37b) je příkladem konstrukce [NP ga NP ni V_{tr}(r)areru]. Anotace pomocí NOM (nominativ), DAT (dativ), PASS (pasivum) apod. je tedy v tuto chvíli do značné míry ad hoc. Každá z uvedených konstrukcí má svoji vlastní sémantickou strukturu.¹⁰

Jmenné fráze v pádovém vztahu lze dělit na **aktanty** (též obligatorní doplnění) a **cirkumstanty** (též fakultativní doplnění), přičemž toto dělení odráží valenční strukturu predikativu. Valenční rámec konkrétního slovesa je do značné míry jeho lexikální daností. V japonštině však může být v mnoha případech rozlišení aktantu a cirkumstantu problematické. Predikativy obecně mohou fungovat v přísudkových rolích (a s přísudkovými tvary) bez jmenného doplnění. Je přitom obtížné zavádět jakékoliv testy na posouzení, zda a jaký jmenný výraz konkrétně byl v dané větě vypuštěn aktuální elipsou. To je také jedna ze skutečností, které vedou některé japonské lingvisty k názoru, že všechna jmenná doplnění mají shodně status cirkumstantu.

Sémantická struktura slovesných konstrukcí, tj. struktura valenční, však není utvářena pouze lexikální daností slovesa, ale také sémantickou strukturou konstrukce, v níž je sloveso užito. Jinými slovy to, co tvoří valenční strukturu slovesa, nejsou pouze jeho lexikální vlastnosti. Konkrétní valenční struktury nabývá slovesný výraz teprve při zapojení do určité konstrukce. Sémantická struktura konstrukce přitom není nutně závislá na lexikálních vlastnostech slovesa. Každá konstrukce disponuje kromě výrazové struktury také svojí vlastní sémantickou strukturou. To bývá také jedním z hlavních argumentů pro konstrukční gramatiky.¹¹ Příklad (38) lze pokládat za ukázkou užití intransitivních sloves v tranzitivních konstrukcích:

(38) a) *Dakara, kókó o socugjó-suru to suguni ie o demašita.*

proto, stř.škola ACC absolvuje CND hned dům ACC vyjde.PST.

A proto, jakmile jsem odmaturovala, ihned jsem odešla z domu.

b) *Kinó tanbomiči o aruite iru to tonbo mitai na*

včera cesta.rýžovištěm ACC kráčí.AVF je(AUX) CND vážka podobný LNK

muši ga teikú o tonde imašita.

hmyz NOM nízké.nebe ACC letí.AVF je(AUX).PST.

Když jsem včera kráčela cestou mezi rýžovišti, přeletěl kolem nízko ve vzduchu nějaký vážce podobný hmyz.

Slovesa *deru* (vyjde), *aruku* (kráčí) a *tobu* (letí) jsou sémanticky (lexikálně) intransitivní – neoznačují akci/proces působení určitého subjektu na určitý objekt. Přesto jsou v příkladech (38a) a (38b) doplněna konstrukcí [NP *o*], která je součástí tranzitivní konstrukce. Určité sémantické rysy dotyčných sloves přitom zajišťují dostatečnou míru kompatibility pro užití intransitivního slovesa v tranzitivní konstrukci. Anglicky psaná literatura z oblasti konstrukční gramatiky o tomto jevu hovoří jako o „*coercion*“.

Znakové pojetí konstrukcí nabízí v podstatě dvě základní možnosti, jak v gramatické analýze postupovat. První je postup od obsahu k formě, druhý pak od formy k obsahu. Pro postup od formy k obsahu zde nacházíme dva základní důvody. Tím prvním je v jistém ohledu široký sémantický

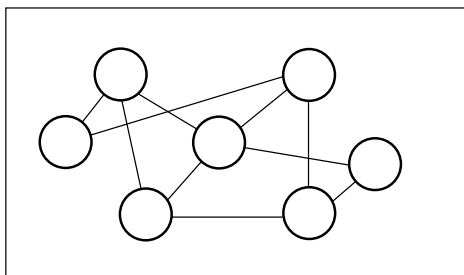
záběr, jenž bývá kladen do souvislostí s konstrukcí [NP *ga*]. V kapitole 3 jsme představili několik lingvistů, jejichž teorie tuto konstrukci dávají do přímých souvislostí se sémantickými rolemi subjektu, ale také objektu (např. Koike, Tokieda, také Šibatani), podle toho, na jaký predikativ se [NP *ga*] pojí. Právě od zmíněných dvou sémantických rolí se přitom primárně očekává, že budou v systému jazyka důsledně rozlišeny. Druhým důvodem je potom skutečnost, že systém japonského jazyka nenabízí žádný funkční test na určení aktantu oproti cirkumstantu. Vyjdeme tedy z toho, že právě konstrukce [NP *ga* NP *o* V_{tr}], tedy konstrukce s prototypickým tranzitivním slovesem, obsahuje participanty ve dvou základních pádech: nominativu a akuzativu.¹² Konstrukci, která vykazuje obecné rysy nominativu, budeme následně vyšetřovat v odlišných konstrukcích (v konstrukcích se sémanticky odlišnými typy predikativů), abychom zjistili, jakými proměnami obsahového plánu daná konstrukce prochází a zda si nějaké obecné sémantické rysy uchovává.

5.1.1 Nominativ v tranzitivních konstrukcích

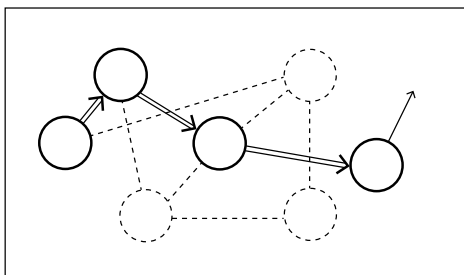
Obecnou charakteristiku tranzitivní konstrukce představuje řada prací, mj. Nakamura (2004), Cuboi (2002, 2004) či Morijama (2008). Morijama (2008) vychází z Langackerovy kognitivní gramatiky, k sémantické struktuře konstrukcí tedy přistupuje z hlediska konceptualizace referenčních situací. Konceptualizace strukturuje obsahový plán konstrukce a odráží se v její formě. Konceptualizující subjekt (mluvčí) přistupuje k referenční situaci jako k interaktivní síti vztahů mezi různými participanty. Z nich přitom přirozeně selektuje určitý akční řetězec (*action chain*), jehož určitá část se pro něj stává predikačním rámcem (*scope of predication*). Ne všichni participanti tak musí nutně tvořit součást predikačního rámce, tedy toho výseku konceptualizované skutečnosti, jenž má být předmětem jazykového vyjádření. V predikačním rámci se pak odehrává tzv. **profilování**, tj. uspořádání participantů z hlediska prominentnosti, vyzdvižení či fokalizace určitého participantu vůči jiným participantům či vůči bázi predikačního rámce.

V profilovaném vztahu dvou prvků je relativně prominentní prvek v Langackerově aparátu označován jako **trajektor** (*trajectory*), prvek, vůči němuž se trajektor profiluje, je označován jako **vztažný bod** (*landmark*). Jazykové konstrukce jsou vyjádřením konkrétního profilování, tj. „profilují“ vztahy prvků predikačního rámce.¹³ Výše popsanou konceptualizaci mimojazykového světa v Langackerově pojetí schematicky představuje následující obrázek.¹⁴

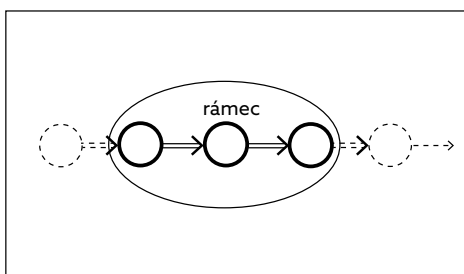
(a) interaktivní síť vztahů

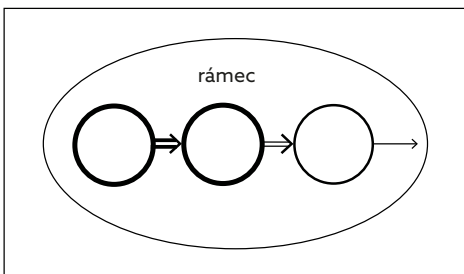
(b) akční řetěže

(c) predikační rámec

(d) profilování

Obr. 4: Schéma procesu konceptualizace referenční situace

Prototypická tranzitivní situace zahrnuje vždy dva participanty a představuje přenos energie z aktivního participanta (jímž je konatel) na neaktivního participanta (tím je patiens). Vztah mezi oběma participanty tranzitivní situace je tedy asymetrický a tato asymetričnost se projevuje také v tranzitivních konstrukcích. V bezpříznakové tranzitivní konstrukci je konatel trajektorem a patiens vztažným bodem. Vztah konatele a pacientu odpovídá vztahu participantů A a P v akuzativních jazycích, jak jsme je popsali v části

2.5.2. Pro zachování typologické důslednosti tedy znovu zdůrazňujeme, že na tomto místě hovoříme o bezpříznakových tranzitivních konstrukcích v japonštině (přestože uvedené platí i pro češtinu, angličtinu a řadu dalších jazyků).

Výše popsané uspořádání mívá v jazyce své formální vyjádření: trajektor bývá v akuzativních jazycích vyjádřen nominativem a je hierarchicky nadřazeným prvkem asymetrického vztahu; vztahový bod bývá vyjádřen akuzativem a je v hierarchii daného vztahu níže postaveným prvkem. Vztah obou pádů v tranzitivní konstrukci tvoří jednotné schéma:

„V určitém asymetrickém vztahu mezi dvěma participanty je nominativ pádem, jenž vyjadřuje participanta s primární prominentností (trajektor), akuzativ potom pádem, jenž vyjadřuje participanta se sekundární prominentností.“ (Morijama 2008: 31)

Příkladem prototypické tranzitivní konstrukce v japonštině jsou (39a–c):

(39) a) *Džimbó Iwanosuke ga Nagamasa no kao o nagutta.*

Džimbó Iwanosuke NOM Nagamasa GEN tvář ACC udeří.PST.

Iwanosuke Džimbó udeřil Nagamasu do tváře.

b) *Wakai mono ga tobikonde mado o jabutta.*

mladý člověk NOM vskočí.AVF okno ACC zničí.PST.

Mladík skočil dovnitř a okno zničil.

c) *Jóki na šaberigoe ga, futari no činmoku o kowašita.*

veselý LNK hlasy NOM, dvě.osoby GEN mlčení ACC rozbije.PST.

Rozpustilé hlasy přerušily jejich mlčení.¹⁵

V příkladech (39a) a (39b) je to vždy jmenná fráze s partikulí *ga*, která denotuje konatele, tj. entitu, která aktivně a konkrétně působí na pasivní prvek, jenž je vyjádřen konstrukcí [NP *o*]. V obou případech navíc [NP *ga*] představuje prototypického konatele, kterým je primárně člověk –

životností, vůlí, zodpovědností, ovládním, emocemi disponující aktivní prvek.¹⁶ Vztažný bod, tj. *patiens*, může v důsledku tranzitivní situace projít změnou stavu (příklad (39b)), ale také nemusí (příklad (39a)).¹⁷ Příklad (39c) dále ilustruje, že tranzitivní konstrukcí lze konstruovat i situace, jež obsahují participanty pro tranzitivní situace neprototypické. Výraz *šaberigoe* (hlasy hovorů), který je zde profilován jako trajektor, sám o sobě nemá sémantické charakteristiky prototypického konatele. Ty mu dodává právě tranzitivní konstrukce.

Na tomto místě tedy můžeme konstrukci [NP *ga*] označit za vyjádření nominativního pádu v tranzitivních konstrukcích. Pro určení prototypické tranzitivní konstrukce se přitom jeví zásadnější přítomnost pacientu, tj. jmenné fráze v akuzativu, než přítomnost konatele, tj. jmenné fráze v nominativu, neboť v konstrukcích s bezpříznakovými tvary tranzitivních sloves má [NP *o*] oproti [NP *ga*] několikanásobně četnější výskyt.¹⁸ Kromě prototypických tranzitivních sloves se však v tranzitivních konstrukcích vyskytují také méně prototypická tranzitivní slovesa, tj. taková, u nichž vztah mezi trajektorem a vztažným bodem není prototypickým tranzitivním vztahem, jak jsme jej uvedli výše, tj. nevyjadřuje přenos energie z jednoho participanta na druhého.

(40) a) *Kosaka ga tokei o mita.*

Kosaka NOM hodinky ACC vidí.PST.

Kosaka se podíval na hodinky.

b) *Boku wa sono koto o urešiku omou.*

já TOP ta věc ACC radostný.AVF myslí.NPST.

Já z toho mám radost.

c) *Cujoi kaze ga kemuri o fukitobašite šimau [...]*

silný vítr NOM kouř ACC odfoukne.AVF dopadne(AUX).ANF

Silný vítr odfukuje kouř [...]

d) *Kóiu mondai ga icudemo ani o najamašita.*

takové problémy NOM kdykoliv bratr ACC trápí.PST.

Takové problémy mého bratra vždycky trápily.

Přestože příklad (40b), tj. konstrukce ve tvaru [NP *ga* NP *o* ADJ_{AVF} *omou*], není v korpusech doložen, uvádí Morijama (2004) partikuli *ga* na místě partikule *wa* skrze analogii jako systémovou možnost. K motivaci partikule *wa* v tomto typu konstrukcí se vrátíme později. V sémantickém rámci sloves *miru* (vidí) a *omou* (myslí) lze spíše hovořit o proživateli (EXP) než o konateli (AGT). Proživatel je zde však opět vyjádřen nominativem. Morijama (2004) o případech typu (40a) a (40b) hovoří jako o „experienciální tranzitivní akci“. V příkladech (40c) a (40d) figuruje jako trajektor neprototypický konatel, podobně jako v příkladu (39c). Neživá entita zde figuruje jako původce změny stavu, hraje tedy roli kauzátora (KZR). V příkladu (40c) jde o kauzátora konkrétní tranzitivní akce, v příkladu (40d) o kauzátora abstraktní tranzitivní akce. Schéma tvořené pádovou konfigurací v tranzitivní konstrukci má tedy dvě základní vlastnosti:

- i. **Extenze** Rozšíření konstruování mimo prototypické tranzitivní situace.
- ii. **Abstrakce** Schematizace konstruování, která umožňuje v daném pádovém schématu užít i participanty, jež nemají sémantické charakteristiky prototypického konatele a pacientu.¹⁹

Je zjevné, že nominativem vyjádřený trajektor může v japonských tranzitivních konstrukcích disponovat různými sémantickými rolemi, např. konatel, proživatel či kauzátor. Každá role je přitom vázána na sémantický rámec přísudkového slovesa, přičemž díky konstrukčním procesům může být obsazena i participanty, jejichž sémantické charakteristiky do určité míry neodpovídají prototypu dané role. Polysémie pádu v tranzitivních konstrukcích se ovšem netýká pouze nominativu, platí i pro akuzativ. Zde se však sémantikou akuzativu podrobněji zabývat nebudeme a přesuneme pozornost k sémantice nominativu v ditranzitivních konstrukcích.²⁰

5.1.2 Nominativ v ditranzitivních konstrukcích

Prototypická ditranzitivní situace představuje vztah tří participantů ve vymezeném predikačním rámci. Akční řetězec představuje iniciovaný pohyb jednoho participantu k participantu cílovému. Participant, jenž pohyb iniciuje, má prototypicky vlastnosti konatele. Agentivní vlastnosti má však také cílový participant (toho označujeme jako příjemce, beneficenta, BNF). Je tedy zřejmé, že především rozsah ovládní, kontroly, je u obou aktivních participantů omezen – doména kontroly jednoho končí tam, kde začíná doména kontroly druhého. Konceptuální rozlišení iniciujícího a cílového participantu proto u ditranzitivních situací předpokládá rozlišení **zdrojové domény** a **cílové domény**. Tyto domény jsou ve vzájemné opozici. Iniciující participant disponuje kontrolou nad zdrojovou doménou, cílový participant pak má pod kontrolou doménu cílovou. Pohybujícího se participanta zde klasifikujeme jako *patiens* (P), stejně jako v tranzitivních konstrukcích je participantem pasivním a je vyjádřen jako [NP *o*]. Aktivní participant jsou vyjádřeni pádovým schématem nominativu a dativu. Příkladem prototypické ditranzitivní konstrukce je (41):

(41) a) *Minošu ga mappei ni hanši no taba o watasu.*

správce.Mino NOM nejmladší.syn DAT papír GEN svazek ACC předá.NPST.

Guvernéř provincie Mino předal svému synovi svazek papírů.

b) *Naosaburó ga širaki no ken o Komazó ni watašita.*

Naosaburó NOM dřevo GEN meč ACC Komazó DAT předá.PST.

Naosaburó předal dřevěný meč Komazóovi.

Příklad (41) ilustruje, že prototyp ditranzitivní konstrukce má v japonštině dvě základní podoby: [NP *ga* NP *ni* NP *o* V] a [NP *ga* NP *o* NP *ni* V]. Pořadí participantů v konstrukci tedy přispívá k profilování hierarchie jejich prominentnosti. Na jejím vrcholu je prototypicky nominativní člen, což dokládá jeho iniciální pozice v konstrukci. Jako nominativ však v ditranzitivní konstrukci nemusí být profilován pouze aktivní participant zdrojové

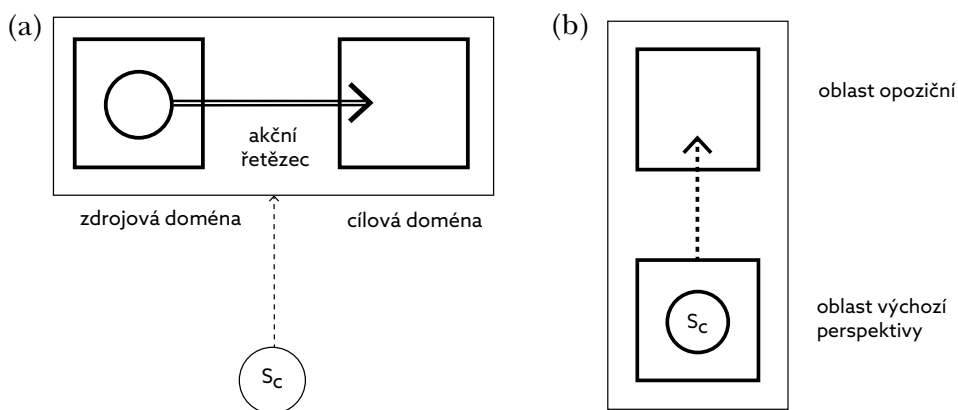
domény. Některá slovesa bezpříznakově profilují jako primárního participanta roli příjemce:

(42) *Imóto ga haha ni okozukai o moratta.*

mladší.sestra NOM matka DAT kapesné ACC dostane.PST.

Sestra dostala od maminky kapesné.²¹

V ditranzitivních konstrukcích, kde prototypicky figurují dva participanti s agentivními vlastnostmi, vázání nominativu na sémantickou roli konatele nedokáže odlišit participanta zdrojové domény od participanta cílové domény – konatele od beneficienta. Z toho důvodu je problematické ztotožňovat zde nominativní schéma s konatelem. Podobně jako v tranzitivních situacích existuje mezi dvěma participanty asymetrický vztah trajektoru a vztažného bodu, existuje asymetrie také ve vztazích mezi participanty ditranzitivních predikací. Tato asymetrie přitom není objektivní mimojazykovou skutečností, nýbrž je výsledkem konstruování – profilování určitého prvku jako konceptuálně prominentního vůči prvku jinému. Zde se tedy výrazně projevuje role jazykového (tj. konceptualizujícího) subjektu. Mluvčí/interpretant je při konstruování ditranzitivní situace nucen zaujmout perspektivu vůči zdrojové a cílové doméně. Jedna z domén se pak stává **oblastí**

Obr. 5: Zdrojová doména vs. cílová doména; oblast výchozí perspektivy vs. oblast opoziční

výchozí perspektivy ^{siten rjōiki} 視点領域, druhá potom **oblastí opoziční** ^{taidzi rjōiki} 対峙領域 (Morijama 2008: 41, 42). Obr. 5 ilustruje rozdíl mezi modelem, jenž zohledňuje pouze opozici zdrojové a cílové domény – (a), a modelem, jenž vychází z kontrastu oblasti výchozí perspektivy a oblasti opoziční – (b).²²

Konstruování umožňuje nejen profilovat vzájemné vztahy participantů, ale také ponechat určité prvky predikačního rámce zcela bez profilování. Každý prvek predikačního rámce ditranzitivní situace tak do procesu konstruování vstupuje s potenciálem být profilován. Příklad (43) ilustruje konstrukce s omezeným profilováním participantů.

(43) a) *Sono méru o Satoru ni okutta.*

ten e-mail ACC Satoru DAT pošle.PST.

Ten e-mail jsem odeslal Satoruovi.

b) *Enrjo naku čódai ši, Rie ni watašita.*

zdráhání není.AVF přijme.AVF, Rie DAT předá.PST.

Bez zdráhání to přijal a předal Rie.

c) *Goran, ringo o moratta jo.*

hele, jablko ACC dostane.PST SFP.

Hele, dostal jsem jablko.

Příklad (43a) profiluje P a BNF, příklad (43b) pak profiluje pouze BNF, příklad (43c) pouze P. Konatel zdrojové domény je ve všech případech (43) ponechán bez profilování. Z hlediska profilování základních participantů lze říci, že podobně jako v případech tranzitivních konstrukcí profilování nominativního členu se slovesy *okuru* (pošle), *morau* (dostane), *watasu* (předá) má v příkladech zahrnutých v korpusu nižší zastoupení než profilování akuzativního a dativního členu.²³

Podobně jako u tranzitivních konstrukcí můžeme i u ditranzitivních konstrukcí pozorovat vlastnosti extenze a abstrakce, díky nimž lze ditranzitivními konstrukcemi konstruovat i neprototypické referenční situace. Extenzi představují případy, kdy sémantický charakter slovesa není prototypicky

ditranzitivní a ditranzitivnost je tvořena především sémantikou celé konstrukce, která obzvláště profiluje dativní člen.

(44) a) *Čiči ga sono hanaši o kindžo no hito ni kíta.*

otec NOM to povídání ACC sousedství GEN člověk DAT slyší.PST.

Tatínek se to doslechl od lidí ze sousedství.

b) *Gošudžin ni kono koto o hanašimašita ka?*

manžel DAT tato věc ACC mluví.PST SFP?

Už jste to sdělila manželovi?

c) *Wataši-tači ga gjúnjú pakku o hagaki ni risaikuru-suru.*

my NOM mléko krabice ACC pohlednice DAT recykluje.NPST.

My z krabic od mléka děláme pohlednice.²⁴

Abstrakce umožňuje v rolích participantů užít výrazy, které svojí sémantikou neodpovídají prototypickým participantům ditranzitivní situace. V roli příjemce tak může být pasivní participant (proživatel), jako v příkladu (45a), entita zcela bez konatelských vlastností (např. lokace), jako v příkladech (45b) a (45c), v roli pohybujícího se objektu (patientu) může být abstraktní entita, jako v příkladu (45d) apod.

(45) a) *Sakiko wa Higuči Mana no e o sannin ni miseru.*

Sakiko TOP Higuči Mana GEN obrázek ACC tři.osoby DAT ukáže.NPST.

Sakiko všem třem ukázala obrázek Many Higuči.

b) *Ototo ga kabe ni posutá o hatta.*

bratr NOM stěna DAT plakát ACC lepí.PST.

Brácha přilepil na stěnu plakát.

c) *Taró ga umi ni iši o nageta.*

Taró NOM moře DAT kámen ACC hodí.PST.

Taró hodil do moře kámen.

d) *Jorijuki wa džimen ni šisen o otošita.*

Jorijuki TOP zem DAT pohled ACC upustí.PST.

Jorijuki sklopil zrak k zemi.²⁵

Obsahovou rozmanitost sémantických rolí v pádových schématech můžeme pozorovat i u specifitějších příkladů ditranzitivních konstrukcí, jako je [NP *ga* (NP *ni*) NP *o* V_{tr}(*r*)*areru*]/[EXP (AGT) P AKCE.postih], jejíž příklad uvádíme jako (46):

(46) *Wataši wa izen mafurá o nusumaremašita.*

já TOP dříve šála ACC ukradne.PASS.PST.

Mně už kdysi ukradli šálu.

Konatel zde není profilován, proživatel zde je v iniciální pozici vyjádřen konstrukcí [NP *wa*]. V podobných případech by případné profilování proživatele konstrukcí [NP *ga*] působilo příznakově, což souvisí s odklonem celé konstrukce od ditranzitivního prototypu. K této záležitosti se ještě vrátíme v části 6.4.4.

Příklady typu (46) bývají běžně označovány za případy pasivních vět (např. Koike 2010), konkrétně za tzv. „nepřímé pasivum“. Jak jsme již uvedli v oddíle 5.1, v našem aparátu s transformacemi z hloubkové do povrchové struktury neoperujeme. Případy s konstrukcí [V(*r*)*areru*] analyzujeme jako konstrukce, do nichž mohou vstupovat výrazy s určitou sémantickou povahou, a utvářet tak specifická konstruování. Různé typy tzv. pasivních konstrukcí jsou pro nás jednoduše různé typy konstrukcí. Podobně přistupujeme také ke kauzativním konstrukcím typu [NP *ga* NP *ni* NP *o* V_{tr}(*s*)*aseru*]/[KZR AGT P INICIOVANÁ.AKCE], na něž lze nahlížet jako na specifické případy ditranzitivních konstrukcí.

(47) *Sore o obasan no kodomo ni tabesasete [...]*

to ACC teta GEN děti DAT jí.KAUZ.AVF

To dejte sníst vašim dětem.²⁶

Přestože nemá v korpusu ve srovnání s akuzativem a dativem příliš četné zastoupení, disponuje nominativ v tranzitivních a ditranzitivních konstrukcích oproti jiným pádům prominentním postavením, neboť je-li profilován, stojí v rámci konstrukce prototypicky v iniciální pozici. Je tedy hierarchicky nejvýše postaveným participantem. Z hlediska sémantických rolí vykazuje nominativ i v ditranzitivních konstrukcích variabilitu: kromě iniciujícího konatele může profilovat také příjemce, v příznakovějších případech pak proživatele nebo kauzátoru. V tranzitivních konstrukcích neexistuje opozice zdrojové a cílové domény, rámec predikace je v nich jednotnou oblastí výchozí perspektivy, v níž mluvčí – konceptualizující subjekt – realizuje profilování trajektoru a vztažného bodu. Při specifikaci sémantické struktury nominativu v pádovém schématu ditranzitivní konstrukce je ovšem zapotřebí perspektivu mluvčího zohlednit. Prototypové schéma nominativu, akuzativu a dativu v japonských ditranzitivních konstrukcích pak lze charakterizovat následovně:

- NOM: Aktivní participant s primární prominentností v rámci oblasti výchozí perspektivy, tj. v rámci té domény, k níž mluvčí směřuje svoji pozornost.
- ACC: Pasivní participant se sekundární prominentností v rámci oblasti výchozí perspektivy, tj. v rámci té domény, k níž mluvčí směřuje svoji pozornost.
- DAT: Objekt domény, která je opoziční vůči oblasti výchozí perspektivy, tj. opoziční vůči doméně, v níž mluvčí profiluje nominativního participanta.

V následující části se budeme věnovat sémantické struktuře nominativu v netranzitivních konstrukcích. Těmi přitom nemáme na mysli pouze konstrukce s intranzitivními slovesy v tradičním slova smyslu (tj. se slovesy, která pobírají pouze jeden aktant), ale obecněji konstrukce, v nichž nefiguruje akuzativní člen.

5.1.3 Nominativ v netranzitivních slovesných konstrukcích

V předchozích dvou částech jsme se věnovali konstrukcím, jež zahrnují tranzitivní vztah. Tranzitivitu jsme přitom usouvztažnili s přítomností akuzativního členu v konstrukci. Akuzativ prototypicky vyjadřuje sémantický *patiens*, tj. hlavního pasivního participanta v profilovaném predikačním rámci akčního řetězce.²⁷ Tranzitivní schéma lze přitom považovat za rámec prototypicky slovesné predikace. Tranzitivní slovesa, tj. slovesa, která svým valenčním rámcem profilují vztah trajektoru a vztažného bodu, pokládáme za slovesa nejprototypičtější. Tranzitivní prototyp představuje dynamický vztah participantů, tj. *proces*. Tento prototyp je tedy konceptualizován jako temporální relace neboli jako vztah stavů s temporálním profilem.²⁸ Tranzitivní slovesa jsou tak vybavena relativně nejvyšším výchozím predikačním nábojem. Význam akuzativu ve vazbě na prototypická slovesa lze doložit mj. tím, že zatímco nominativ a dativ, tj. [NP *ga*] a [NP *ni*], lze nacházet také v konstrukcích s adjektivními predikativy, akuzativ, tj. [NP *o*], se vyskytuje téměř výhradně v konstrukcích se slovesným predikativem.

Akční řetězec, jenž představuje konceptuální základ tranzitivních situací, nicméně není jedinou situací, již lze profilovat temporálně, a jež tedy v konstruování využívá slovesa. Přestože za netranzitivní konstrukce lze v širším smyslu pokládat konstrukce s kterýmkoliv netranzitivním predikativem, v této části se zaměříme primárně na sémantickou strukturu nominativu v netranzitivních konstrukcích slovesných. Adjektivním konstrukcím věnujeme oddíl 5.2.

V netranzitivních konstrukcích může figurovat sémanticky široké spektrum sloves, a proto též nacházíme značnou variabilitu sémantických rolí ve vztahu se jmennými doplněními v těchto konstrukcích. Platí to přirozeně také pro [NP *ga*].

(48) a) *Tango no uneru jó na senricu ga nagareru naka, Tecuja to Jagawa*

tango NOM vlní.se podobný LNK melodie NOM plyne v, Tecuja KOM Jagawa

Miki ga odotte iru no datta.

Miki NOM tančí.AVF je(AUX).NPST NMZ COP.PST.

Prostorem se linula jakoby vlnící se melodie tanga, na kterou Tecuja a Miki Jagawa tančili.

b) *Rjótaró ga hašitte kita.*

Rjótaró NOM běží.AVF přijde(AUX).PST.

Příběhl Rjótaró.

c) *Keian no daidžišin ga okorimašita.*

Keian GEN velké.zemětřesení NOM odehraje.se.PST.

Došlo k velkému zemětřesení éry Keian.

d) *Toši ga aketa.*

rok NOM rozjasní.se.PST.

Nastal Nový rok.

Nominativní konstrukce může představovat prototypického konatele, jako výraz *Tecuró to Jagawa Miki ga* v příkladu (48a), pohybující se objekt, jako výraz *Rjótaró ga* v příkladu (48b), nebo subjekt změny, jako výraz *toši ga* v příkladu (48d). NKBKK (2009a: 14) klasifikuje nominativní výrazy příkladů (48a–c) jednotně jako „subjekt akce“, přestože výraz *daidžišin* (velké zemětřesení) nemá prototypicky konatelskou sémantiku a sloveso *okoru* (odehraje se) v dané konstrukci také není prototypické akční sloveso. Pluralitu sémantické role subjekt zastává také Koike (2010). U většiny japonských lingvistů potom zásadní pozornost v netranzitivních konstrukcích poutá subjekt stavu (*džótaišu*, *džótai no šutai*) vyjadřovaný nominativem v konstrukcích s existenčními slovesy *aru*, *iru* (je) či *sonzai-suru* (existuje). Subjekt stavu bývá spatřován také v konstrukcích se slovesy typu *sugureru* (vyniká), *niru* (podobá se), *magaru* (zahýbá) apod.²⁹

(49) a) *Rijú ga aru.*

důvod NOM je.NPST.

Jsou pro to důvody.

b) *Soko ni hito ga iru.*

tam DAT člověk NOM je.NPST.

Jsou tam lidé.

c) *Katači ga macukasa ni nite iru.*

tvář NOM borová.šiška DAT podobá.se.AVF je(AUX).NPST.

Tvarem se podobá borové šišce.

d) *Nomimono tošite wa rjokuča ga sugurete imasu.*

nápoj jakožto TOP zelený.čaj NOM vyniká.AVF je(AUX).NPST.

Jakožto nápoj je zelený čaj vynikající.

e) *Ame ga futta.*

děšť NOM padá.PST.

Pršelo.

[NP *ga*] v konstrukcích s existenčními slovesy vyjadřuje subjekt existence (příklady (49a) a (49b)). V konstrukcích se slovesy typu *niru* (podobá se) či *sugureru* (vyniká) pak subjekt stavu (příklady (49c) a (49d)). Jak poukazuje mj. Koike (2010: 196), tato slovesa vyjadřují spíše vlastnosti, a sémanticky se tedy blíží prototypu adjektiv.³⁰ V japonských analýzách vět typu (49e) panuje určitá nejednotnost v sémantické klasifikaci nominativního prvku. Např. NKBKK (2009a: 31) tento nominativní člen klasifikuje jako „subjekt přírodních jevů“ (*šizen genšó no šutai*), zatímco Morijama (2008: 59) jako „subjekt změny“ (*henkašu*). Ve skutečnosti však ani status konstrukcí s existenčními slovesy není jednoznačný. Konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]/[LOK SUBJ je] má v podstatě stejnou strukturu jako posesivní konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]/[POS OBJ má]³¹ (viz příklady (50a) a (50b) níže), v rámci níž Morijama (2008: 59) klasifikuje [NP *ga*] jako „objekt posese“ (*šojú no taišó*).³² Můžeme tedy pozorovat, že s tím, jak se jádrové sloveso v netranzitivní konstrukci sémanticky vzdaluje obecnému slovesnému (tranzitivnímu) prototypu, vzdaluje se sémantická role nominativního členu od prototypického konatele a přesouvá se směrem k objektu. Sugai

(2002) proto hovoří o dichotomii **procesních konstrukcí** kateitekikóbun 過程的構文 a **ontologických konstrukcí** sonzairontekikóbun 存在論的構文.³³ Procesní konstrukce prototypicky profilují tranzitivní situace, tj. konstruují referenční situace s akčním řetězcem, ontologické konstrukce prototypicky profilují stavy či existence stavů, tj. konstruují referenční situace bez akčního řetězce (netranzitivní situace).

Posun sémantické role [NP *ga*] od konatele k objektu s sebou v japonštině nese mj. změnu pozic nominativního a dativního členu v bezpříznakové konstrukci. Příklad (49b) výše ilustruje, že nominativní jmenná fráze je situována až za dativní výraz. Jelikož v konstrukčním přístupu pokládáme slovosled za sémanticky nosný prvek, je namístě hovořit o samostatné konstrukci [NP *ni* NP *ga* V] (oproti konstrukci s příznakovým slovosledem [NP *ga* NP *ni* V])³⁴. Ta s sebou nese kromě specifické bezpříznakové pozice jmenných doplnění také jejich specifické sémantické role, a také určité sémantické charakteristiky jádrového slovesa.

(50) a) *Šingen. ni. wa tašika ni džicurjoku ga atta.*

Šingen DAT TOP jistý LNK schopnosti NOM je.PST.

Šingen zajisté schopnosti měl.

b) *Džibun. ni. kodomo ga inakute, hontó ni šiwase.*

sám DAT děti NOM je.NEG.AVF, opravdu LNK štěstí.

Jsem opravdu šťastná, že nemám děti.

c) *Demo, hare. ni. sore ga wakaruru hazu wa nai.*

ale, on DAT to NOM rozumí.NPST není.možné(MOD).NPST.

Ale není možné, aby tomu rozuměl.

d) *Šikaši, ima no Jumika ni wa reiki ga jomeru.*

ale, nyní GEN Jumika DAT TOP aura NOM dovede.číst.NPST.

Ale současná Jumika dovede přečíst auru.

e) *Nanika ni bucukatta toki ni, hoši ga mieru no da to*

něco DAT narazí.PST čas DAT, hvězdy NOM je.vidět.NPST NMZ COP CON

šitara, Dibušū ni wa ginga zentai ga mieta kamoširenai.

dělá.CND, Dibs DAT TOP galaxie celek NOM je.vidět.PST možná(MOD).

Pokud je pravda, že když do něčeho narazíme, vidíme hvězdy, tak Dibs možná viděl celou galaxii.

Případy jako (50) jsou v základu tím, co Masajoši Šibataniho a některé další lingvisty vede k chápání dativní jmenné fráze jako (neprototypického) podmětu. [NP *ni*] v těchto případech disponuje oproti [NP *ga*] výraznější agentivní sémantikou – označuje nositele vůle. Konstrukce [NP *ga*] má obsahový charakter pasivní entity, a oproti [NP *ni*] je tak vhodnějším kandidátem pro sémantickou roli objektu. Je také nutno poukázat na sémanticky neaktivní charakter predikativů, jež se v konstrukcích [NP *ni* NP *ga* V] vyskytují. Výrazy jako *aru* (je), *wakaru* (rozumí), *mieru* (je vidět), *kikoeru* (je slyšet), *jomeru* (dovede číst), *dekiru* (dovede dělat) či další potenciální slovesa mají charakter samovolnosti denotovaného stavu (japonsky ^{džihaeusei} 自発性), což se formálně projevuje např. tím, že slovesa této skupiny se až na výjimky neuplatňují v deziderativních či imperativních konstrukcích, tj. v konstrukcích, jejichž obsahový plán je založen na projevu vůle.

V netranzitivních slovesných konstrukcích nacházíme podobně rozmanité spektrum sémantických rolí, jež lze vázat s nominativní jmennou frází, jako v konstrukcích tranzitivních. Má to přímou souvislost se sémantickým rámcem, který do dané konstrukce přináší jádrové sloveso. Jednotná charakteristika schématu nominativu v netranzitivních konstrukcích by s orientací pouze na sémantické role a bez zohlednění specifik predikativu byla přinejmenším problematická. Se zohledněním role konceptualizujícího subjektu při konstruování však lze pro nominativ v tomto typu konstrukcí formulovat následující schéma:

Nominativní jmenná fráze v netranzitivních slovesných konstrukcích vyjadřuje participanta s primární prominentností predikačního rámce, tj. participanta, na něž je v rámci oblasti výchozí perspektivy upřena primární pozornost konceptualizujícího subjektu.

Na základě výše uvedeného schématu lze vysvětlit motivaci souvztažnosti nominativu s různými sémantickými rolemi. Různé typy konstruování směřují pozornost na různé druhy participantů. Je-li situace konstruována jako volní akce, upírá se pozornost na iniciátora této akce, tj. na konatele (příklad (48a)). Je-li rámcem predikace pohyb aktivního participanta, je opět pozornost upřena na tento pohybující se objekt (příklad (48b)).³⁵ Nominativ je tedy v konstruování akce bezpříznakově vázán s trajektorem. Situace, jež jsou konstruovány jako existence objektu v určité lokaci, se řídí stejným schématem: Participant s primární prominentností (trajektor), tj. objekt existence, je konstruován jako nominativ, lokace, tj. vztažný bod, vůči němuž je existence objektu konstruována, má sekundární prominentnost a je tedy vyjádřen jako dativ (příklady (49a) a (49b)). Z hlediska informačního toku je potom pro japonštinu přirozené (rozumějme bezpříznakové) konstruovat nejprve lokaci (DAT) a poté objekt (NOM).³⁶ Platí to i pro posesivní konstrukce, které pokládáme za extenzi konstrukcí existenčních (příklady (50a) a (50b)). Podobně konstruují objekt jako prominentní prvek (a tedy jako nominativ) konstrukce s neaktivními slovesy *wakaru*, *jomeru*, *mieru* apod. (příklady (50c), (50d) a (50e)). Konceptualizující subjekt má klíčovou roli v konstruování, jež usouvztažňují dvě substantivní entity, neboť je to právě on, kdo skrze zvolenou konstrukci (nominativ) profiluje jednu z těchto entit jako prominentní oproti druhé (příklad (49c)). Usouvztažnění trajektoru a vztažného bodu je tedy funkční nejen v tranzitivních konstrukcích. Hierarchický vztah nominativu a dativu potom platí stejně v konstrukcích ditranzitivních jako v konstrukcích netranzitivních.

Pojetí významu konstrukce [NP *ga*] nikoliv jako referenčního vztahu k objektivní sémantické roli, nýbrž jako konceptualizačního schématu s prominencí pozornosti subjektu (mluvčího) umožňuje nejen funkční generalizaci obsahového plánu nominativní jmenné fráze v konstrukcích s různými slovesy, ale umožňuje také udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu bez zavádění synonymie. Cunoda (1991: 177) tvrdí, že ablativní jmenné fráze v příkladech (51) a (52) jsou vyjádřením těžké sémantické role – konatele. Srovnejme (51a) s (51b) a (52a) s (52b):

(51) a) *Wataši kara kekka o hókoku-šimasu.*

já ABL výsledek ACC ohlásí.NPST.

b) *Wataši ga kekka o hókoku-šimasu.*

já NOM výsledek ACC ohlásí.NPST.

Já podám hlášení o výsledcích.

(52) a) *Taró ni wa wataši kara nimocu o okutte okimasu jo.*

Taró DAT TOP já ABL zavazadlo ACC pošle.AVF odloží(AUX).NPST SFP.

b) *Taró ni wa wataši ga nimocu o okutte okimasu jo.*

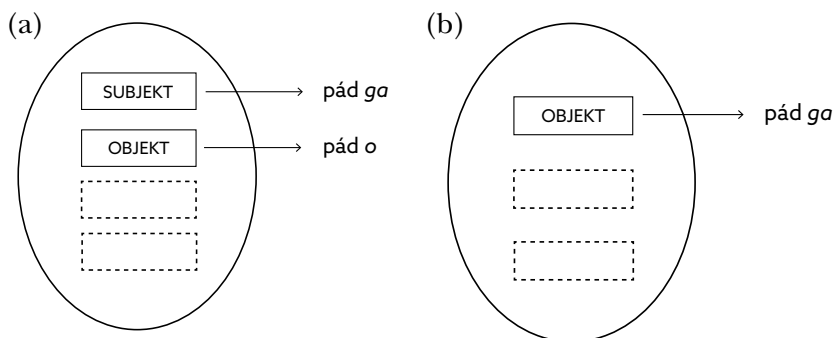
Taró DAT TOP já NOM zavazadlo ACC pošle.AVF odloží(AUX).NPST SFP.

Taróovi odešlu zavazadlo já.

My tvrdíme, že věta (51a) nemá stejný obsah jako věta (51b), stejně jako věta (52a) nemá stejný obsah jako věta (52b). Neodvoláváme se přitom na objektivistické pojetí významu (sémantických rolí), nýbrž argumentujeme odlišným konstrukčním schématem nominativu a ablativu.³⁷ V konstrukcích (51b) a (52b) je konatel akce (*wataši*, já) konstruován pomocí nominativu jednoduše jako nejprominentnější participant. V konstrukcích (51a) a (52a) je pak konatel konstruován pomocí ablativu jako zdrojový či počáteční bod akce, což přispívá k vyzdvižení dané akce jako direkcionálně orientované. Konatelská charakteristika mluvčího (*wataši*) je v příkladech (51a) a (52a) díky ablativnímu schématu potlačena.³⁸ Jelikož nominativ má výrazně schematičtější sémantický obsah než ablativ, je využitelný v mnohem širším spektru konstrukcí. To je také důvod, proč je nominativ obecně brán za pád „syntaktický“, zatímco ablativ za pád „sémantický“. Prominentnost nominativu na kognitivní rovině současně naznačuje, že právě profilování trajektoru a vztažného bodu (respektive uspořádání figury a pozadí) v Langackerově pojetí patří mezi základní konceptualizační procesy.

Výše jsme zmínili dichotomii procesních konstrukcí a ontologických konstrukcí, kterou představil Sugai (2002). Primárním důvodem pro zavedení této dichotomie je skutečnost, že řada netranzitivních konstrukcí nemá konceptuální motivaci v predikačním rámci akčního řetězce. Uspořádání figury a pozadí (či trajektoru a vztažného bodu) v tomto typu kon-

struování je tedy oproti tranzitivním situacím odlišné.³⁹ Přestože z perspektivy prototypového přístupu ke kategoriím neočekáváme mezi procesními a ontologickými konstrukcemi ostrou hranici, využijeme tuto dichotomii pro terminologické ukotvení pojmů subjekt (SUBJ) a objekt (OBJ). Subjekt klademe do vztahu s primárním prvkem procesních konstrukcí (prototypicky konatel, v bezpříznakových tranzitivních konstrukcích profilovaný jako nominativ), objekt vážeme se sekundárním prvkem procesních konstrukcí (prototypicky *patiens*, profilovaný jako akuzativ) a současně s primárním prvkem ontologických konstrukcí (profilovaný jako nominativ v bezpříznakových netranzitivních konstrukcích). Jelikož však zastáváme pozici konstrukční specifičnosti kategorií, je zapotřebí zdůraznit, že objekt v procesních konstrukcích nemá stejnou povahu jako objekt v konstrukcích ontologických. Specifikum každého z nich vyplývá ze specifik konstrukčního schématu procesní a ontologické konstrukce.⁴⁰

Obr. 6: Procesní konstrukce (a) vs. ontologické konstrukce (b)⁴¹

Rozlišujeme tedy procesní objekt (OBJ_{PROC}) a ontologický objekt (OBJ_{ONT}). Subjekt pak pro nás v některých netranzitivních konstrukcích není součástí rámce predikace (přestože může být součástí referenční situace). Toto uspořádání se jeví efektivním pro diferenciální uchopení konstrukcí se slovesy, jež mají stejný lexikální základ a tvoří tzv. tranzitivní páry.

(53) a) *Ariša wa kimonošiki no karui men no róbu de karada o*

Ariša TOP kimonový.styl GEN lehký bavlna GEN róba INST tělo ACC

cucumi, Rosu ga kamera no iči o kimeru no o

obalí.AVF, Ross NOM fotoaparát GEN poloha ACC rozhodne.NPST NMZ ACC

matte ita.

čeká.AVF je(AUX).PST.

Ariša si obalila tělo lehkou bavlněnou róbou ve stylu kimona a čekala, až Ross rozhodne, kam umístit fotoaparát.

b) *Ataši wa soko e jome ni iku koto ga kimatta.*

já TOP tam ALL nevěsta DAT jde.NPST NMZ NOM rozhodne.se.PST.

V mém případě se rozhodlo, že tam půjdu za nevěstu.

Obě věty v příkladu (53) jsou příkladem procesních konstrukcí. Sémantika obou sloves předpokládá referenční situaci, v níž figuruje „rozhodující subjekt“. Každá z vět však reprezentuje odlišné konstruování. Zatímco (53a) je příkladem konstruování, jež zahrnuje SUBJ do rámce predikace (SUBJ je v něm profilován a vyjádřen jako nominativ), příklad (53b) SUBJ do predikačního rámce nezahrnuje. V příkladu (53a) je OBJ vyjádřen jako akuzativ, v příkladu (53b) však jako nominativ, neboť nezahrnutí SUBJ do predikačního rámce staví do pozice primárního participanta právě OBJ.⁴²

V dalším oddíle se budeme věnovat povaze a fungování nominativu v ontologických konstrukcích s adjektivy a jmennými adjektivy. Naším cílem bude zjistit, zda obsahové schéma, které jsme stanovili pro nominativ v tranzitivních, ditranzitivních a netranzitivních slovesných konstrukcích, platí i v konstrukcích s adjektivními predikativy.

5.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích

V oddíle 4.5 jsme vymezili adjektiva a jmenná adjektiva jako dva odlišné slovní druhy, náležející do dvou odlišných kategorií. Adjektiva pro nás představují třídu predikativů, tj. ohýbáním (*kacujó*) disponující slovní

druh, jenž se vyznačuje koncovkou *-i* v modifikační funkci, ale také v bezpříznakové funkci predikační. Jmenná adjektiva pro nás představují třídu nominálií, tj. neohebný slovní druh, který pobírá konektém *na* pro funkci modifikace a sponu pro funkci predikace. Navzdory morfologickým odlišnostem vykazují adjektiva a jmenná adjektiva značné podobnosti sémantické, jež se projevují mj. v konstrukcích s nominativním doplněním. Typologická sémantická charakteristika adjektiv, kterou představil Croft (1991), ovšem neodpovídá zcela situaci v japonštině. Za jeden z rysů vlastností – ve smyslu sémantické třídy prototypických adjektiv – označuje Croft hodnotu valence 1, tedy vazbu pouze na jednu entitu (participanta) referenční situace. Některé výrazy, jež se formálně chovají jako adjektiva, však (kromě zjevných cirkumstantů např. v konstrukcích komparativu) mají ve svém valenčním rámci více než jedno jmenné doplnění. Týká se to především adjektiv jako *tói* (vzdálený) a *čikai* (blízký), která profilují vztahy na prostorovém pozadí. V konstrukcích s těmito adjektivy se opět uplatňuje perspektiva mluvčího, jenž usouvztažňuje referenční prvek (figuru) s určitým výchozím bodem (pozadím) a tuto relaci vyjadřuje právě polyvalenčním adjektivem. Příklady adjektiv s valenční hodnotou větší než 1 uvádíme v (54):

(54) a) *Mata, kono Kamakura wa Kjóto kara tói.*

navíc, tato Kamakura TOP Kjóto ABL vzdálený.NPST.

A tato Kamakura je od Kjóta daleko.

b) *Ie wa kumade no Torinoči de júmei na Waši džindža ni mo*

dům TOP cerem. hrábě GEN Kohoutí.trh INST slavný LNK Orlí.svatyně DAT také

čikaku, Jošiwara ni mo čikakatta.

blízký.AVF, Jošiwara DAT také blízký.PST.

Dům byl blízko jak Orlí svatyni, proslulé trhem na Kohoutí den, kdy se kupují obřadní hrábě *kumade*, tak také blízko čtvrti Jošiwara.

Výraz *tói* má ve svém valenčním rámci jmennou frázi označující výchozí bod (v příkladu (54a) je jím výraz *Kjóto*) a jmennou frázi označující

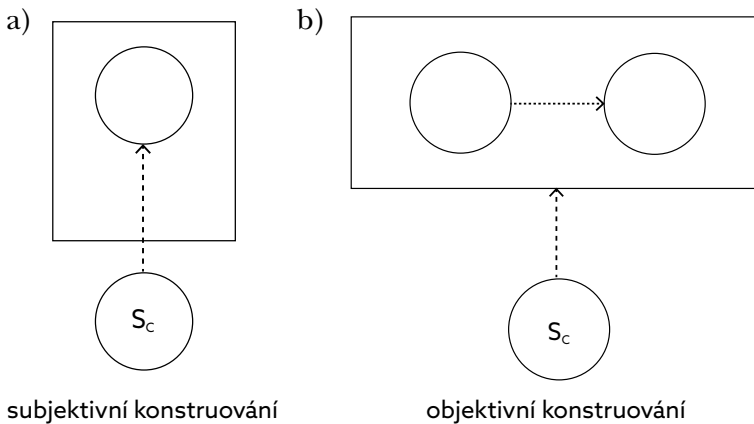
referenční bod (v příkladu (54a) je jím výraz *Kamakura*). Výraz *čikai* má ve svém valenčním rámci kromě jmenné fráze označující referenční bod (v příkladu (54b) se jedná o výraz *ie*) také jmennou frázi označující výchozí bod (v příkladu (54b) se jedná o výrazy *Waši džindža* pro první adjektivum a *Jošiwara* pro druhé adjektivum).

Perspektiva mluvčího je přitom součástí konstruování nejen s polyvalenčními adjektivy, ale především konstruování se soukromými predikáty.⁴³ Pro analýzu pádových vztahů v adjektivních konstrukcích sledujeme zásadním rozlišování subjektivního a objektivního konstruování. **Subjektivní konstruování** představuje takovou konceptualizaci referenční situace, při níž interpretant nekonceptualizuje sám sebe jako součást predikačního rámce, profilovaní participanti jsou však přitom součástí oblasti výchozí perspektivy. **Objektivní konstruování** představuje takovou konceptualizaci referenční situace, při níž interpretant profiluje participanty v oblasti opoziční perspektivy. Soukromé predikáty se bezpříznakově užívají v konstrukcích subjektivního konstruování.

Nominativní konstrukce [NP *ga*] představuje vyjádření základního profilovaného participanta v adjektivních konstrukcích, ať už v konstruování subjektivních, či objektivních. Následující část budeme věnovat obsahovému schématu nominativu v konstrukcích subjektivního konstruování. Poukážeme také na to, jakým způsobem se v japonštině adjektiva subjektivního konstruování užívají v konstrukcích konstruování objektivního. Část 5.2.2 stručně představí adjektivní konstrukce objektivního konstruování, které se strukturně nijak výrazně neliší od odpovídajících konstrukcí v češtině či angličtině. V části 5.2.3 se vyslovíme k otázce „kvazi-adjektivních konstrukcí“, tj. konstrukcí, které spojují slovesný lexém s adjektivním morfémem. Konstruování těchto konstrukcí zásadním způsobem ovlivňuje pádovou konfiguraci.

5.2.1 Nominativ v adjektivních konstrukcích subjektivního konstruování

Mezi adjektiva, jež v bezpříznakové predikační funkci profilují subjektivní konstruování, patří výrazy jako *urešii* (šťastný), *kanašii* (smutný), *sabišii* (osamělý), *nacukašii* (nostalgický), *curai* (úmorný), *hošii* (vytoužený), tedy adjektiva vyjadřující emoční stavy. Zahrnují se sem však také výrazy, jež vyjadřují somatické pocity, např. *itai* (bolí), *kajui* (svědí), *kurušii* (nepříjemný), *cumetai* (studený), *samui* (chladný) apod. Subjekt v bezpříznakových větách s těmito adjektivy v přísudku bývá většinou neprofilován, což je podstata subjektivního konstruování. Příklad schematického znázornění subjektivního konstruování v opozici k objektivnímu konstruování (tak jak figuruje v kognitivní gramatice) uvádíme níže

Obr. 7: Schematické znázornění subjektivního a objektivního konstruování

Obdélník reprezentuje predikační rámec. Kruhy představují participanty (kruh s označením S_c představuje konceptualizující subjekt, tj. mluvčího). Přerušovaná čára reprezentuje „mentální kontakt“ (psychologické zaměření pozornosti či neprocesní vztah). Tečkovaná čára reprezentuje asymetrický vztah.⁴⁴

To, jak se subjektivní konstruování projevuje textově, ilustrujeme v příkladu (55) na první skupině adjektiv zmíněných výše:

(55) a) *Sore ga totemo urešikatta.*

to NOM velmi šťastný.PST.

Z toho jsem měla velkou radost.

b) *Demo gakkó de čanto benkjó-šite inai kara, seikaku ni*

ale škola LOC řádně studuje.AVF je(AUX).NEG.NPST proto, správný LNK

kakenai no ga kanašii wa.

nedokáže.psát.NPST NMZ NOM smutný.NPST SFP.

Ale z toho, že se ve škole řádně neučí, a proto nedokáže správně psát, jsem smutný.

c) *Ano koro ga nacukašii.*

to období NOM nostalgický.NPST.

Po těch časech se mi stýská.

d) *Šigoto ga curai desu.*

práce NOM úmorný.NPST HON.

Práce mě trápí.

e) *Okane ga hošii.*

peníze NOM vytoužený.NPST.

Chci peníze.

Příklady ilustrují, že subjekt, pocítující adjektivem vyjádřenou emoci, bývá v konstrukcích subjektivního konstruování sice nevyjádřen, není však nespecifikovaný – je totožný s interpretantem, konceptualizujícím subjektem. Nominativní jmenná fráze může vyjadřovat konkrétní i abstraktní entitu, která je objektem nebo podnětem pro vznik dotyčné emoce. Tento OBJ je v obr. 7 a) vyjádřen kruhem uvnitř obdélníku.⁴⁵

Adjektiva somatických stavů s sebou nesou o něco bohatší rámec konceptů, jež mohou být profilovány jako nominativ:

- (56) a) *I ga itai.*
 žaludek NOM bolí.NPST.
 Bolí mě břicho.
- b) *Atama ga kajui.*
 hlava NOM svědí.NPST.
 Svědí mě hlava.
- c) *Mune ga kurušii.*
 prsa NOM nepříjemný.NPST.
 Mám svíravý pocit na prsou.
- d) *Jakedo ga itai.*
 popálenina NOM bolí.NPST.
 Bolí mě to popálené místo.
- e) *Kizuguči ga itai.*
 rána NOM bolí.NPST.
 Bolí mě rána.
- f) *Senaka ga samui.*
 záda NOM chladný.NPST.
 Je mi zima na záda.
- g) *Aši no ura ga kusuguttai.*
 noha GEN rub NOM lechtivý.NPST.
 Jsem lechtivý na chodidlech.
- h) *Jubisaki ga cumetai.*
 konce.prstů NOM studený.NPST.
 Studí mě konečky prstů.
- i) *Wataši wa kucu ga itai.*
 já TOP boty NOM bolí.NPST.
 Mně tlačí boty.
- j) *Toge ga itai.*
 trn NOM bolí.NPST.
 Píchnutí o trny bolí.⁴⁶

Pro věty v příkladech (56) platí subjektivní konstruování, subjekt somatického stavu vyjádřeného adjektivem tedy může být pouze mluvčí.⁴⁷ Ten přitom bezpříznakově zůstává nevyjádřen. Nominativem vyjádřený objekt pak může profilovat široké spektrum entit.⁴⁸ Subjektivní konstruování v konstrukcích s emočními či somatickými adjektivy je založeno na konceptualizaci daného stavu jako zkušenosti, jež je přímo dostupná pouze konceptualizujícímu subjektu. Konstruování samo o sobě potom znamená, že mluvčí vybírá z potenciálních participantů predikačního rámce objekt, jemuž přisuzuje určitý stupeň prominentnosti. Objekt s nejvyšším stupněm prominentnosti je pak v japonských adjektivních konstrukcích subjektivního konstruování bezpříznakově konstruován jako [NP *ga*], tj. jako nominativ.

Skutečnost, že sémantika emočních nebo somatických adjektiv v japonštině omezuje roli proživatele na interpretanta, v jistém ohledu předurčuje

nutnost určitých prostředků pro vyjádření konstruování objektivního (tj. konstruování, v němž proživatel není totožný s interpretantem). Takovými prostředky jsou v japonštině nejčastěji prostředky slovotvorné, např. spojení adjektivního lexému s modálním sufixem (viz příklady (57a) a (57b)), derivace slovesa (viz příklad (57c)), případně konstrukce, jež přenáší hlavní predikační náboj ve větě na výraz, jenž není zatížen sémantikou subjektivního konstruování (konstrukce s modálními prostředky, jako je [NMZ COP], *dešó* nebo sloveso objektivního konstruování)⁴⁹.

(57) a) *Don wa urešišó.*

Don TOP šťastný(MOD).

Don vypadal šťastně.

b) *Heren wa kanašige ni unazuita.*

Helen TOP smutný(MOD) LNK přikývne.PST.

Helen smutně přikývla.

c) *Oni ga, šitai o hošigatte iru jó desu.*

démon NOM, mrtvola ACC chce.AVF je(AUX).ANF podobný COP.NPST.

Zdá se, že démon chce mrtvé tělo.

Příklad (57c) demonstruje, že verbální konstrukce skýtají oproti konstrukcím adjektivním možnost tranzitivního konstruování. Jak jsme uvedli v části 5.1.1, nominativ se v těchto konstrukcích bezpříznakově váže na subjekt (konatel, proživatel apod.), zatímco objekt je vyjadřován skrze akuzativ. To je také motivací pro vyjádření proživatele (démon) nominativem a objektu (mrtvola) akuzativem.⁵⁰ Zde je však nutno opět poukázat na význam konstrukčních operací, neboť jak naznačují některé příklady, sémantika emočního adjektiva může přispívat ke konstrukci objektu nominativem i v případech, kdy dané emoční adjektivum neplní roli přísudku. Srovnajme příklady (58a) a (58b):

(58) a) *Boku wa sono koto o urešiku omou.*

já TOP ta věc ACC šťastný.AVF myslí.NPST.

Mě ta věc těší.

b) *Sono koto džítai ga totemo urešiku omoimašita.*

ta věc sám NOM velmi šťastný.AVF myslí.PST.

Ta věc samotná mě velmi potěšila.

V obou větách příkladu (58) je v roli přísudku sloveso *omou* (myslí), které umožňuje tranzitivní konstruování, vyjádřené konstrukcí [NP *ga* NP *o* AVF *omou*]/[EXP smýšlí o OBJ způsobem...]. Zatímco v příkladu (58a) je objekt vyjádřen jako akuzativ, je tedy oproti proživateli konceptualizován jako entita sekundární prominentnosti, v příkladu (58b) mluvčí přisuzuje primární prominentnost právě objektu, který je tak konstruován jako nominativ (konstrukce pak má podobu [NP *ga* AVF *omou*]/[SUBJ_{con} smýšlí o OBJ způsobem...]). Motivací pro takovéto konstruování shledáváme v přítomnosti emočního adjektiva *urešii*, které (byť v pozici modifikátoru) profiluje právě objekt jako prominentní prvek konceptualizované situace. Obsahový rozdíl mezi větami (58a) a (58b) je tedy opět především na konceptualizační rovině – odlišné konstruování je vyjádřeno odlišným pádovým schématem.

Hranice mezi adjektivy subjektivního a objektivního konstruování není vždy ostrá. Takahaši (2005: 142) označuje za pomezí případy výrazy *suki* (oblíbený) a *kirai* (neoblíbený). V naší klasifikaci slovních druhů tyto výrazy spadají do kategorie jmenných adjektiv. Nicméně pokud jde o fungování nominativu ve valenčním rámci, lze říci, že mezi adjektivy a jmennými adjektivy v japonštině není zásadní rozdíl. Příkladem jmenného adjektiva, jež se preferenčně užívá v konstrukcích subjektivního konstruování, je výraz *ija* (neoblíbený):

(59) *Šigoto ga ija da kara.*

práce NOM neoblíbený COP proto.

To proto, že nesnáším pracovat.

Je nutno v neposlední řadě zdůraznit, že výrazným prvkem, jenž váže adjektiva, o nichž v této části hovoříme, na subjektivní konstruování, je prototypická funkce věty.⁵¹ Všechny příklady v této části obsahují oznamovací věty, jež reprezentují prototyp větné funkce. Větné konstrukce s přízna-

kovými funkcemi, jako např. (60), mohou vztahovat emoční či somatická adjektiva ke stavům jiných subjektů, než je mluvčí.

- (60) *Čotto samukunai?*
poněkud chladný.NEG.NPST?
Není ti tak trochu zima?

O podobných případech uvažujeme jako o případech projekce subjektivního konstruování do mentálního prostoru mimo mluvčího a dáváme je do souvislosti s vymežováním predikačního rámce, jemuž se budeme věnovat v 6. kapitole (viz mj. část 6.4.2).

5.2.2 Nominativ v adjektivních konstrukcích objektivního konstruování

Adjektiva (včetně jmenných adjektiv), která se užívají v konstrukcích objektivního konstruování, nominativním doplněním profilují ontologický objekt, jemuž je přisuzována vlastnost vyjádřená adjektivem. Takahaši (2005) o těchto adjektivech hovoří jako o „atributivních adjektivech“ 属性形容詞.^{zokuseikeijósi}

- (61) a) *Joru no sora ga aoi.*
noc GEN obloha NOM modrý.NPST.
Noční obloha je modrá.
- b) *Keidai wa šinrjoku to kójó ga ucukušii.*
pozemek TOP nová.zeleň KOM barvíci.se.listí NOM krásný.NPST.
Krásu tomuto místu dodává jak jarní zeleň, tak i podzimní barvíci se listí.
- c) *Kono mači to Bétóben wa kankei ga fukakatta.*
toto město KOM Beethoven TOP vztah NOM hluboký.PST.
Toto město a Beethovena pojil niterný vztah.

d) *Tonikaku nihondžin ga ói.*

každopádně Japonec NOM četný.NPST.

Každopádně je tam hodně Japonců.

e) *Naka ga šizuka da.*

vnitřek NOM tichý COP.

Uvnitř je ticho.

f) *Me ga kirei da.*

oči NOM krásný COP.

Má krásné oči.

Přestože japonská adjektiva tvoří morfologické paradigma s proměnou kategorie času, konstrukce, v nichž figurují v roli přísudku, klasifikujeme jako ontologické, nikoliv jako procesní.⁵² Jak jsme již uvedli v části 5.1.3, procesní konstrukce prototypicky konstruují referenční situace s akčním řetězcem, tj. akce, zatímco ontologické konstrukce prototypicky profilují stavy či existence stavů, jež nevycházejí z akčních řetězců. Klasifikace adjektivních konstrukcí jako ontologických je podpořena sémantickou blízkostí adjektiv k výrazně ontologickým slovesům. Např. sloveso *aru* (je), jež v roli přísudku figuruje v ontologických konstrukcích, se v moderní japonštině běžně neohýbá do záporného prostého tvaru. Jako záporný sémantický protipól v systému moderní japonštiny figuruje adjektivum *nai* (neexistující, nepřítomný). Srovnajme tuto skutečnost též s příkladem (61d), kde má přísudkové adjektivum výrazně existenční sémantiku.

V případě konstrukcí, v nichž adjektiva neplní predikační funkci, zůstává funkce nominativu stejná, tj. vyjádření ontologického objektu, jenž je nositelem vlastnosti či stavu vyjádřeného adjektivem.

(62) a) *Meboši no hitocu wa, hadžime ni kaita jó ni wakai hito ga ói*cíl GEN jeden TOP, začátek DAT píše.PST podobný LNK mladý člověk NOM četný
kigjó da.

podnik COP.

Jedním z cílů je, jak jsem již napsal na začátku, podnik s mnoha mladými lidmi.

b) „*Jappari se ga takai hito wa jakunitacu né!*“

vskutku postava NOM vysoký člověk TOP hodí.se.NPST SFP!

Opravdu se tu hodí někdo, kdo je vysoký, že ano.

c) „*Jama ja kawa ga suki na hito nja koko wa tengoku dža.*“

hora KOM řeka NOM oblíbený LNK člověk DAT.TOP zde TOP ráj COP.

Pro někoho, kdo má rád hory a řeky, je to tu ráj.

Subjektivní konstruování se realizuje skrze konstrukce, v nichž emoční či somatická adjektiva plní predikační funkci, tj. jsou v roli přísudku. To souvisí s predikací jako realizací primární funkce věty, která je přímo vázána na mluvčího, neboť je to právě mluvčí, kdo pomocí věty vyjadřuje určité konstruování. Konstrukce, v nichž adjektiva plní funkci modifikační, tudíž chápeme jako konstrukce, jež reprezentují objektivní konstruování, bez ohledu na sémantický charakter daného adjektiva. V příkladech (63) ilustrujeme užití adjektiv *urešii* (šťastný), *jasašii* (laskavý) a nominálního adjektiva *teinei* (zdvořilý) v modifikační funkci téhož substantiva, *kotoba* (slovo, řeč). V žádném z uvedených příkladů adjektivum neprofiluje subjektivní konstruování.

(63) a) *Sore wa kazoku nitotte, urešii kotoba da.*

to TOP rodina pro, šťastné slovo COP.

To jsou pro rodinu potěšující slova.

b) *Šintaró no jasašii kotoba o, Mizuho ga saegitta.*

Šintaró GEN laskavé slovo ACC, Mizuho NOM přeruší.PST.

Šintaróova laskavá slova přerušila Mizuho.

c) *Taria ga, teinei na kotoba o cukatte iru.*

Thalia NOM, zdvořilý LNK slovo ACC použije.AVF je(AUX).NPST.

Thalia použila zdvořilé vyjádření.

Jak jsme uvedli v oddíle 4.4, roli mluvčího v konstrukcích subjektivního konstruování vnímáme jako systémovou danost japonského jazyka a vztah mluvčího k predikátu, jenž subjektivní konstruování profiluje, proto vnímáme jako vztah syntaktický, přestože mluvčí není konceptualizován jako součást predikačního rámce (viz obr. 7a)). V konstrukcích subjektivního konstruování tak lze nacházet syntaktické vztahy se dvěma participanty: a) vztah přísudku a objektu; b) vztah přísudku a konceptualizujícího subjektu.⁵³ Nominativní konstrukce [NP *ga*] přitom primárně profiluje objekt, nikoliv subjekt. Motivací pro tuto funkci nominativu je skutečnost, že subjekt je postaven mimo predikační rámec, a proto primárním cílem pozornosti při profilování (tj. trajektorem) zůstává ontologický objekt. Zde tedy můžeme parafrázovat tvrzení z úvodní části oddílu 5.2, tedy že nominativ v adjektivních konstrukcích profiluje základního participanta predikačního rámce jak v konstrukcích subjektivního, tak i v konstrukcích objektivního konstruování.

5.2.3 Nominativ v konstrukcích s adjektivním gramémem

V oddíle 5.1 jsme zavedli dělení konstrukcí dle schémat na procesní a ontologické podle toho, jaký typ referenční situace je výchozí při procesu konstruování. Uvedli jsme, že prototypická slovesa jsou součástí procesních konstrukcí, zatímco adjektiva jsou součástí konstrukcí ontologických. Rozdíl v těchto dvou typech konstrukčních schémat ve vztahu k nominativu spočívá v tom, že zatímco v procesních konstrukcích nominativ profiluje subjekt, v ontologických konstrukcích profiluje objekt. V aglutinačně orientované japonštině se však relativně běžně setkáváme s konstrukcemi, jež spojují slovesný lexém s adjektivním morfémem. Adjektivní morfémy v těchto případech vykazují vysokou míru schematičnosti svého obsahu (lze je tedy klasifikovat jako gramémy) a přinášejí do konstrukce adjektivní morfologii, tj. celá konstrukce se morfologicky projevuje jako adjektivum. Příklady těchto

konstrukcí jsou slovesný zápor [*Vnai*], deziderativní konstrukce [*V_{AVF}tai*] či konstrukce typu [*V_{AVF}jasui*], [*V_{AVF}nikui*], [*V_{AVFS}gatai*] apod. Přirozeně se nabízí otázka, zda nominativ v konstrukcích s těmito typy výrazů bude podřízen procesnímu schématu (tj. bude profilovat subjekt), či zda bude následovat schéma ontologické (tj. nominativ bude profilovat ontologický objekt). Ani v těchto případech nicméně nelze určovat formální syntaktické pravidlo a je nutno zohlednit konstruování mluvčího.

Konstrukce s gramémem záporu *nai* na slovesném lexému udržují stejnou pádovou konfiguraci, jako konstrukce čistě slovesné, to znamená, že participanty tranzitivních, ditranzitivních i netranzitivních situací profilují podle stejných schémat, jaká jsme představili v oddíle 5.1. Konstrukce s gramémy *jasui*, *nikui* či *gatai*, jež konstruují snadnost (*jasui*) či obtížnost (*nikui*, *gatai*) realizace akce či stavu vyjádřeného slovesným lexémem, se však řadí mezi ontologické konstrukce, bez ohledu na sémantiku slovesného lexému.⁵⁴

(64) a) *Saritote, samurai ga hitomae ni širi o sarasu no wa*

nicméně, samuraj NOM před.lidmi DAT zadnice ACC obnaží.NPST NMZ TOP

igo taimen ga tamočigatai.

následně důstojnost NOM těžko.udržitelný.NPST.

Když ale samuraj odhalí před lidmi svou zadnici, to je pak obtížné si udržet důstojnost.

b) *Demo, čotto kion ga agaru to kóri ga tokete, mata sagatte*

ale, trochu teplota NOM stoupne CND led NOM taje.AVF, znovu klesne.AVF

kóricuki no kurikaeši na no de, hodó ja hosoi miči ga

zmrznutí GEN opakování LNK NMZ INST, chodník KOM úzká cesta NOM

arukinikui ši unten-šinikusó.

těžko.schůdný.NPST a těžko.řiditelný.MOD.

Jelikož se ale opakuje to, že se trochu oteplí, led roztaje a pak teplota zase klesne a namrzne, po chodnících a úzkých cestách se obtížně chodí a zřejmě se i obtížně jezdí autem.

c) *Détakurafuto no Takahaši no kaisecu ga wakarijasui.*

Datacraft GEN Takahaši GEN vysvětlení NOM snadno.srozumitelný.NPST.

Vysvětlení Takahašiho z Datacraftu se snadno chápe.

Jak naznačují příklady (64), nominativ v daných případech profiluje objekt, stejně jako v ontologických konstrukcích, kam řadíme konstrukce s adjektivním přísudkem. V procesní konstrukci by výraz *taimen* byl profilován akuzativem (*taimen o tamocu*, udržet si důstojnost), neboť sloveso *tamocu* profiluje tranzitivní situace.⁵⁵ V příkladu (64a) je však vyjádřen jako nominativ (*taimen ga*). V příkladu (64b) je užito slovesa *aruku* (kráčí). Na příkladu (38b) v oddíle 5.1 jsme ilustrovali, že toto intranzitivní sloveso se může vyskytnout i v tranzitivní konstrukci. V příkladu (64b) je nicméně objekt (*miči*, cesta) profilován nominativem. Příklad (64c) naznačuje, že sloveso *wakaru* nemění své pádové obsazení v konstrukci s adjektivním gramémem (srov. s příkladem (50c) v části 5.1.3). Z výše uvedeného lze usuzovat, že zatímco konstrukce s gramémem *nai* profiluje predikativ podle sémantiky slovesného lexému, konstrukce s gramémy *jasui*, *nikui* apod. profilují predikativ podle sémantiky těchto gramémů (která je adjektivní). Adjektivní gramémy tedy umožňují dva způsoby profilování: procesní a ontologické. V procesním profilování sémantika slovesného lexému převažuje nad sémantickou strukturou adjektivního gramému, v ontologickém profilování je to naopak adjektivní gramém, co vnucuje svoji sémantickou strukturu celé konstrukci. Procesní vs. ontologické profilování pak určuje, který participant je vhodný k profilování nominativem, tj. coby prvek primární prominence.

Obě dvě výše zmíněné možnosti se realizují v deziderativních konstrukcích s adjektivním gramémem *tai*, jak naznačuje příklad (65).

(65) a) *Tatoeba, kóča o nomitai, demo dó šite mo kóča ga nomenai.*

např., čaj ACC pije.DEZ.NPST, ale jak dělá.AVF i čaj NOM dovede.pít.NEG.NPST.

Tak například, chci se napít čaje, ale čaj prostě pít nemůžu.

b) *Mizu ga nomitai.*

voda NOM pije.DEZ.NPST.

Chci se napít vody.

Zatímco příklad (65a) profiluje konstrukci s deziderativem jako procesní, tj. v konstrukci $[V_{AVF}tai]/[akce.dez]$ je prominentní tranzitivní sémantika slovesného lexému, tj. objekt *kóča* (čaj) je profilován akuzativem, příklad (65b) profiluje konstrukci s deziderativem jako ontologickou, tj. objekt *mizu* (voda) je profilován nominativem. U deziderativních konstrukcí se slovesným lexémem tedy nelze tvrdit, že je nominativ profilován sémantikou jednoho z morfémů, ať již sémantickou strukturou slovesného lexému, či adjektivního gramému. Příklad (65) pokládáme za ukázkou toho, že mluvčí využívá gramatiku jazyka k realizaci konstruování, tj. v téže referenční situaci může mluvčí jazykově vyjádřit různá profilování. Konstrukce $[NP o V_{AVF}tai]$ tak profiluje primárně tranzitivní situaci, vztah konatele a pacientu, zatímco konstrukce $[NP ga V_{AVF}tai]$ profiluje deziderativ, tj. emoční postoj subjektu k objektu. Schematicky lze tuto diferenci zachytit následujícím způsobem: $[NP o V_{AVF}tai]$ vs. $[NP ga V_{AVF}tai]$. Zásadní roli při volbě konstrukce hraje opět konceptualizující subjekt, neboť deziderativní konstrukce spadají do skupiny konstrukcí subjektivního konstruování. To umožňuje ponechat subjekt (proživatele) mimo predikační rámeček, a dát tak objekt k dispozici pro profilování nominativem.

Podobným způsobem funguje profilování také v jiných konstrukcích. Potenciální slovesa bezpříznakově vyjadřují ontologické konstruování. Mluvčí však může zasazením potenciálního slovesa do tranzitivní konstrukce profilovat procesní vztahy, jež se váží na slovesný lexém.

(66) a) *Midžikai bun o kakeba jomijasui, wakarijasui bun ga*

krátká věta ACC píše.CND snadno.čitelná, snadno.srozumitelná věta NOM

kakeru.

dokáže.psát.NPST.

Když budete psát krátké věty, budete tak schopni psát věty snadno čitelné a srozumitelné.

b) *Fučian wa rjóron o kakeru hito datta.*

Fučian TOP obě.teorie ACC dokáže.psát.ANF člověk COP.PST.

Fučian byl ten, kdo dokázal napsat teorie obojího typu.

Příklad (66a) profiluje primárně potenciálnost akce psaní ve vztahu k objektu (*bun*, věty). Příklad (66b) profiluje primárně proces psaní teorií. Schematicky lze rozdíl mezi oběma konstrukcemi znázornit následujícím způsobem: [NP *ga Veru*] vs. [(NP *ga*) NP *o Veru*]. Zatímco první z konstrukcí je ontologická – nezahrnuje subjekt do predikačního rámce, druhá je procesní – subjekt (konatel) je v predikačním rámci zahrnut (v příkladu (66b) pouze není profilován). Je na mluvčím, kterou z konstrukcí zvolí, a jakého participanta tak bude profilovat jako nominativ. Totéž platí pro konstrukce s tranzitivním slovesem a pomocným slovesem *aru* (které je netranzitivní): [NP *ga V_{AVF}te aru*] vs. [NP *o V_{AVF}te aru*]:

(67) a) *Tamago ni wa mioboe no aru seito no dži ga*

vejce DAT TOP rozpoznání NOM je.ANF žák GEN znaky NOM

kaite aru.

píše.AVF je(AUX).NPST.

Na vajíčku byly napsány znaky jednoho žáka, a toho si dokázal vybavit.

b) *Jamamoto Šúgoró-san no go-džišin no koto o kaite aru*

Jamamoto Šúgoró GEN HON.sám GEN věc ACC píše.AVF je(AUX).ANF

tokoro ga atta.

místo NOM je.PST.

Bylo tam místo, kde se psalo o samotném panu Šúgoró Jamamotovi.

Příklad (67a) profiluje výraz *dži* (znaky) jako prvek primární pozornosti. Příklad (67b) profiluje vztah objektu k akci psaní jako procesní konstruování, konatel je tedy součástí jeho predikačního rámce, pouze zůstává neprofilován.

Na tomto místě shrňme, že konstrukce [NP *ga*], tj. nominativ, v konstrukcích s adjektivy a jmennými adjektivy profiluje objekt, což je obecné

schéma pro ontologické konstrukce. V konstrukcích procesních nominativ profiluje subjekt. Obecné sémantické schéma nominativu v japonštině pak představuje nejprominentnější participant predikačního rámce, tj. participant, na nějž konceptualizující subjekt (mluvčí) směřuje svoji primární pozornost při konceptualizaci referenční situace. Rozsah predikačního rámce i konfigurace vztahů jeho jednotlivých participantů jsou předmětem konstruování. Motivací pro subjektivní, či objektivní konstruování přitom z velké části bývá sémantická struktura predikativu.

V následujícím oddíle podrobíme analýze konstrukci [NP *ga* NP COP], tj. případy, v nichž Susumu Kuno klasifikuje funkci partikule *ga* jako *sóki* (exhaustivní deskripci).

5.3 Konstrukce [NP *ga* NP COP]

V předchozích oddílech 5. kapitoly jsme se zabývali sémantickou strukturou konstrukce [NP *ga*] ve vztahu k predikativům a nominálním adjektivům. Poukázali jsme na skutečnost, že v japonské lingvistické literatuře bývá tato konstrukce nejčastěji klasifikována jako vyjádření nominativního pádu (*šukaku*). Současně jsme také v oddíle 5.1 zmínili, že řada lingvistů uznává jako pádový vztah pouze vztah jmenné fráze k predikativu. Z tohoto pohledu je vztah jmenné fráze k jmenné frázi vztahem specifickým a specifickou pozornost poutá především v konstrukcích se jmenným přísudkem. Vztah jmenné fráze k jmenné frázi bývá nejčastěji modifikační, vyjádřený partikulí *no* (např. *zaimoku no okiba*, úložiště dřeva, viz příklad (6) na str. 47). Zde se však zaměříme primárně na konstrukci [NP *ga* NP COP], neboť nás zajímá obecné sémantické schéma konstrukce [NP *ga*] ve vztahu k podmětovým charakteristikám. Ke vztahu partikulí *no* a *ga* se vrátíme v oddíle 5.4.

Příkladem konstrukce [NP *ga* NP COP] je (68).

(68) a) *Ima wa hanbun ga massugu, hanbun ga káru desu.*

nyní TOP polovina NOM rovně, polovina NOM kudrliny COP.NPST.

Teď mám polovinu rovně a polovinu zakroucenou.

b) *Ippanteki ni 2 – 3man en ga sóba desu ga*, [...]

obecný LNK 2 – 30.000 jen NOM tržní.cena COP.NPST ale,

Obecně je 20 až 30 tisíc jenů tržní cena, ...

Kuno (1973) přistupuje k funkci partikule *ga* v tomto typu konstrukcí z hlediska funkční větné perspektivy a klasifikuje tyto případy jako *sóki*, exhaustivní deskripce.⁵⁶ Oproti tomu Koike a Akabane (2002) vycházejí ze srovnání funkce partikule *ga* ve větách se jmenným přísudkem s funkcí partikule *namu* v historicky starších variantách japonštiny. Koike zde odmítá klasifikovat partikuli *ga* ve zmíněném typu konstrukcí jako partikuli pádovou a na základě funkční analogie právě s partikulí *namu* se kloní ke klasifikaci této partikule jako partikule kontextové (*kakaridžoši*).⁵⁷ Kontextové partikule *namu*, *zo* a *koso* plnily ve starší japonštině především funkci fokalizace řídicího členu. V moderní japonštině se v dané funkci již nevyskytují. Koikeho srovnání starší partikule *namu* a současné partikule *ga* ilustrujeme na jeho vlastním příkladu:

(69) a) *Kore namu mijakodori.*

toto FOC ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově toto)

b) *Kore ga mijakodori.*

toto NOM ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově toto)

c) *Kore wa mijakodori.*

toto TOP ústřičník.velký.

Toto je ústřičník. (intonační prominentnost na slově ústřičník)⁵⁸

Příklad (69a) je původní věta v klasické japonštině, která nepobírá sponu pro substantivum v přísudkové roli (v příkladu (69b), který je Koikeho převodem do moderní japonštiny, je spona elidována). Z hlediska obsahového jsou podle Koikeho věty (69a) a (69b) ekvivalentní. Koike poukazuje

na skutečnost, že sémantická struktura vět (69b) a (69c) je odlišná z hlediska informační struktury. Větám typu (69c) se budeme věnovat v oddíle 6.4.2.

V naší studii nemáme potřebu zabývat se podrobněji klasifikací postnominálních gramémů, partikulí. Nebudeme tedy řešit otázku, zda partikuli *ga* v konstrukci [NP *ga* NP COP] klasifikovat jako pádovou, kontextovou, adverbální apod., jako to činí Koike a jiní japonští lingvisté. Pro nás je zásadní popis funkce dané partikule. Tu dáváme do vztahu se sémantickou strukturou konstrukcí, v nichž se partikule vyskytuje. Z příkladů je patrné, že konstrukce [NP *ga*] profiluje fokální člen, tedy člen, jež představuje nejprominentnější prvek mluvčím směřované pozornosti (v českém překladu věty (69b) se fokus realizuje především suprasegmentálně). I ve větách se jmenným přísudkem si tedy konstrukce [NP *ga*] udržuje v podstatě tutéž sémantickou strukturu, jakou jsme u ní identifikovali v konstrukcích s adjektivními či slovesnými přísudky. Tuto skutečnost využijeme jako hlavní argument pro klasifikaci konstrukce [NP *ga*] ve větách se jmenným přísudkem jako vyjádření nominativu.

Klasifikací [NP *ga*] jako nominativu v konstrukcích [NP *ga* NP COP] nemáme v úmyslu naznačovat, že věty se slovesným či adjektivním přísudkem mají stejnou strukturu jako věty s přísudkem jmenným, tj. že nominativ profiluje ve všech případech stejný valenční vztah. V našem konstrukčním pojetí operujeme s různými typy konstrukcí, přičemž každá konstrukce se vyznačuje vlastní specifickou syntaktickou i sémantickou strukturou. Sémantická struktura přirozeně zahrnuje také aktuální členění, které je výsledkem konstruování. Adjektivní konstrukce profilují odlišný typ vztahů oproti konstrukcím slovesným, a i v rámci slovesných konstrukcí nacházíme variabilitu. Nicméně podobně jako v případě klasifikace slovních druhů lze i u větných konstrukcí pozorovat určité prototypové jevy, především potom neostrou hranici mezi konstrukcemi, jež mají v jádru přísudku substantivum, a konstrukcemi, jež mají v přísudku nominální adjektivum.

(70) a) „*Zokuhen*“ *wa jokenen no šuppan de santo no goken no*

pokračování TOP následující.rok GEN vydání COP.AVF tři.města GEN pět GEN

hon'ja ga hanmoto dearu.

knihkupectví NOM vydavatel COP.NPST.

Další díl byl vydán následujícího roku, přičemž vydavatelem bylo pět knihkupectví v Kjótu, Ósace a Edu.

b) *Jotte, kakudži ni sekininkan o motaseru kufjú ga*

proto, jednotlivý DAT pocit.zodpovědnosti ACC má(KAUZ).AVF opatření NOM

hicujó dearu.

potřebný COP.

Z toho důvodu jsou zapotřebí taková opatření, která v každém probudí pocit zodpovědnosti.

Příklad (70) ilustruje neostrou hranici mezi konstrukcemi se jmenným přísudkem (příklad (70a)) a konstrukcemi s přísudkem tvořeným jmenným adjektivem (příklad (70b)). Výraz *hicujó* (potřebný) klasifikujeme jako jmenné adjektivum, neboť v modifikační funkci nepobírá genitivní partikuli *no*, nýbrž konektém *na* (viz 4.5):

(71) *Hicujó na settei to wa?*

potřebný LNK nastavení CON TOP?

A potřebné nastavení je...?

Příklad (70a) představuje nominativ v konstrukci se jmenným přísudkem (konstrukce [NP *ga* NP COP]), což pokládáme za případ relativně periferního nominativu ve srovnání s příkladem (70b), jenž představuje nominativ v konstrukci s nominálně-adjektivním přísudkem (konstrukce [NP *ga* NA COP]). Konstrukce se jmenným přísudkem, jež vyjadřují klasifikaci či kategorizaci určité skutečnosti, chápeme jako extenzi ontologických konstrukcí. Jak jsme uvedli v předchozím oddíle, mezi ontologické konstrukce řadíme také konstrukce adjektivní, včetně konstrukcí se jmennými adjektivy.

Je patrné, že [NP *ga*] má předpoklady vyskytovat se ve větách se jmenným přísudkem. Konstrukce [NP *ga* NP COP] je ovšem jako věta – tedy se spouhou v přísudkovém tvaru vybaveném dostatečným predikačním nábojem

– značně příznaková, především ve srovnání s konstrukcí [NP *wa* NP COP]. Je to přitom právě konstrukce s [NP *wa*] a jmenným přísudkem, vůči níž je [NP *ga* NP COP] diferencně vyšetřována a vůči níž vyjevuje svoji příznakovost. Sugai (2002) klasifikuje konstrukci [NP *ga* NP COP] jako konstrukci „identifikační věty“ 同定文 ^{dóteibun}. Podobně NKBKK (2009a: 5) označuje konstrukci [NP *ga*] ve větě (72) jako „subjekt identifikačního vztahu“ ^{dóteikankei no sutai} 同定関係の主体.

(72) *Ano megane o kaketa hito ga Tanaka-san da.*

tamten brýle ACC zavěsí.PST člověk NOM Tanaka COP.

Tamten člověk s brýlemi je pan Tanaka.

Tuto analýzu nepokládáme za vhodnou. Konstrukci [NP *ga* NP COP] nepokládáme za čistě formální vyjádření identifikace jedné entity s druhou ve smyslu logické propozice (viz 3.2.2), což naznačuje mj. analýza Kunova (Kuno 1973). Usouvztažnění substantiv v dané konstrukci (tj. [NP *ga* NP]) představuje specifické konstruování, podobně jako usouvztažnění substantiv ve jmenných větách s tématem (tj. [NP *wa* NP]).

Nominativní usouvztažnění jmenné fráze s přísudkovou jmennou frází ve své současné příznakové podobě má v japonštině pochopitelně jisté diachronní pozadí. Na tomto pozadí je nutno diferencně vůči sobě postavit nominativ a genitiv, tj. konstrukce [NP *ga*] a [NP *no*]. Případům, v nichž alternují pádové partikule *ga* a *no*, věnujeme následující oddíl. Primárně se jedná o případy vztažných konstrukcí.

5.4 Záměna partikulí *ga* a *no* ve vztažných konstrukcích

Možnost záměny partikulí *ga* a *no* ve funkci nominativní pádové partikule v přívlastkových konstrukcích je obecně pokládána za jeden z pozůstatků struktury klasické japonštiny v japonštině moderní. Tato zaměnitelnost z perspektivy většiny analýz moderní japonštiny předpokládá totožnost funkce obou partikulí v daném typu konstrukcí (Koike 2010: 124; Koike

1994: 130 aj.).⁵⁹ Příkladem užití partikule *no* jako vyjádření nominativu ve vztažných konstrukcích je (73). Jelikož v naší studii vycházíme ze solidarity výrazového a obsahového plánu jazykových konstrukcí a v pádových vztazích anotujeme partikuli *no* jako GEN, ponecháme tuto anotaci i v níže uvedených příkladech, přestože partikule *no* zde vyjadřuje poněkud jiný typ vztahu, než je prototypická adnominální modifikace.

(73) a) [...] *Micunori wa Šíra no iru bašo ni modotta.*

Micunori TOP Sheila GEN je.ANF místo DAT vrátí.se.PST.

Micunori se vrátil tam, kde byla Sheila.

b) *Kosei no nai namae da ná to omotte ita.*

osobitost GEN není.ANF jméno COP SFP CON myslí.AVF je(AUX).PST.

Myslela jsem si, že to je jaksi jméno, které nemá osobitost.

c) *Kihon wa šijó hindo no takai mono o soba ni oku koto desu.*

základ TOP frekvence.užití GEN vysoký věc ACC vedle DAT položí.ANF NMZ COP.

Základem je mít u sebe to, co má vysokou frekvenci užití.

Příklad (73) ilustruje, že ve vztažných konstrukcích, tj. v klauzích, jejichž jádrový predikativ nedisponuje dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby tyto mohly být větou, se partikule *no* užívá k vyjádření vztahu mezi jmennou frází a predikativem, tedy k vyjádření vztahu prototypicky pádového. Nejedná se přitom o vyjádření genitivu, neboť zde nejde o modifikační vztah dvou jmenných frází. Současně příklad (73) také ilustruje, že užití *no* ve vztažných konstrukcích není omezeno na konstrukce s určitým typem predikativu, ale vyskytuje se ve vztažných konstrukcích, jejichž jádrem je kterýkoliv slovní druh, jenž ve větách může samostatně plnit roli přísudku.

Klíma (2011: 76) uvádí, že původní funkcí partikule *no* bylo utvářet přívlastek propojením dvou substantiv – tuto funkci si *no* udržela do současnosti – a že ostatní funkce (tedy i funkce označení nominativního vztahu) byly od této funkce odvozeny. Ve funkci přívlastkové partikule se dříve

užívala také partikule *ga*, o čemž máme v systému moderní japonštiny doklady v některých ustálených konstrukcích, např. *mangaiči* (kdyby náhodou), *waga (kuni)* (naše [země, Japonsko]), *sore ga tame ni* (kvůli tomu) apod. V přívlastkových konstrukcích existovaly mezi oběma partikulemi funkční rozdíly. Partikule *ga* se mohla pojit na adnominální tvar predikativů, partikule *no* nikoliv (např. *aru ga mama*, tak, jak to je).⁶⁰ Funkční rozdíly mezi partikulemi *ga* a *no* však lze ve starších vrstvách japonštiny pozorovat i v užití pro vyjádření nominativu. Jde obzvláště o komplementární užívání zmíněných partikulí podle sémantického obsahu řídicí jmenné fráze. Zatímco partikule *no* se v klasické japonštině pojila na substantiva označující široké spektrum entit, partikule *ga* se pojila především na vlastní jména, případně výrazy s pronominálním obsahem. Ve vazbě na substantiva označující osoby se partikule *no* užívala pro vyjádření uctivosti vůči referentu, partikule *ga* profilovala důvěrný vztah mluvčího k referentu dané jmenné fráze. V diachronní perspektivě pak lze pozorovat postupný nárůst převahy partikule *ga* v nominativních konstrukcích.⁶¹

Podle Fialy „syntaktickou funkcí partikule *ga* [v nejstarší japonštině] bylo vyjádření adnominálního rozvití, z hlediska informační struktury tato partikule vyjadřovala nejvyšší ‚informační hodnotu‘“ (Fiala 2000: 433). Podobně o klasické japonštině uvádí Klíma, že „*ga* zdůrazňuje důležitost výrazu předcházejícího, *no* následujícího“ (Klíma 2011: 76). Funkci označovat fokální člen má partikule *ga* (oproti partikuli *no*) i v některých současných dialektech (Fiala 2000: 435–436). V našem aparátu neodlišujeme syntaktickou rovinu od roviny informační struktury, jako to činí Fiala, nýbrž přistupujeme k prvkům informační struktury jako k součásti sémantické struktury vyšetřované konstrukce. Z této perspektivy pak i v současné japonštině v přívlastkových konstrukcích shledáváme pro [NP *ga*] odlišnou obsahovou strukturu oproti [NP *no*]. Jestliže jsme v předchozích částech a oddílech této kapitoly klasifikovali nominativ jako prvek s primární konceptuální prominentností, tj. jako výraz, jenž označuje participanta, který nejvíce poutá pozornost konceptualizujícího subjektu, pak tato definice je platná i pro případy vztažných konstrukcí. V jejich rámci pak [NP *no*] není prototypickým nominativem, neboť není vyjádřením primárního fokusu.

(74) a) *kaze ga fuku hi*

vítr NOM fouká den

den, kdy fouká vítr

b) *kaze no fuku hi*

vítr GEN fouká den

den, kdy vítr fouká

c) *Kaze ga/*no fuku.*

vítr NOM/*GEN fouká.NPST.

Fouká vítr.⁶²

Zatímco v příkladu (74a) nominativ profiluje jako primární prvek pozornosti *kaze* (vítr), v příkladu (74b) má absence tohoto nominativu za následek nižší informační prominentnost substantiva *kaze*, což relativně přenáší fokus na sloveso *fuku*. V příkladu (74c) se projevuje výsledek historického vývoje funkcí partikule *no*, která pozbyla schopnost profilovat vztah jmenové fráze k přísudkovému predikativu v rámci věty. Naopak partikule *ga* se postupně gramatikalizuje ve funkci nominativu (a pozbývá schopnost profilovat genitivní vztah).

V konstrukčně založeném pojetí gramatiky, které demonstrujeme v naší analýze, jsou všechny gramatické kategorie konstrukčně specifické. Platí to i pro kategorii nominativ. Konstrukci [NP *no*] v přívláskových konstrukcích proto klasifikujeme jako vyjádření „kvazi-nominativu“, tj. jako prvku, jenž má svojí funkcí blíže k nominativu než ke genitivu, prototypickému nominativu však neodpovídá. Jelikož [NP *no*] v přívláskových konstrukcích není prototypickým nominativem, není pro nás ani prototypickým podmětem. Tímto způsobem můžeme nadále udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu konstrukce [NP *ga*]/[NOM] a současně pokračovat v generalizaci napříč konstrukcemi. V dalším oddíle se zaměříme na konstrukce s vícečetným zastoupením nominativu.

5.5 Konstrukce s dvojitým nominativem

Řada prací, jež se zabývají podmětem v japonštině, obrací svoji pozornost k tzv. „dvoupodmětovým větám“ (*nidžúšugobun*). V části 2.5.2 jsme uvedli, že Li a Thompson (1976) pokládají věty s dvojitým podmětem za základní typ vět v jazycích s prominencí tématu. Za věty s dvojitým podmětem se přitom v japonštině běžně pokládají konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED], přičemž v japonském prostředí se jimi zabývají např. Keisuke Onoe (viz 3.3.5), Kazuši Takebajaši (2004) či Hisaši Noda (1996). Většina studií přitom předpokládá, že prvek [NP *wa*] v konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] je vyjádřením nominativu, že tedy konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] má stejnou syntaktickou strukturu jako konstrukce [NP *ga* NP *ga* PRED]. Tyto analýzy předpokládají existenci hloubkové a povrchové struktury věty a působení určitých operací, jako je topikalizace, detopikalizace (např. teorie Akira Mikamiho, viz 3.4.1) či zpodmětnění (např. teorie Susumu Kuna, viz 3.3.1). V našem aparátu tyto analýzy (podobně jako Takebajaši 2004) pokládáme za nevhodné, neboť konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] a [NP *ga* NP *ga* PRED] mají odlišnou sémantickou strukturu. Přistupujeme k nim tedy jako k odlišným konstrukcím.

(75) a) *Taró wa inu ga kanda.*

Taró TOP pes NOM kouše.PST.

Taróa pokoušel pes.

b) *Taró ga otósan ga šinda.*

Taró NOM otec NOM zemře.PST.

To Taróovi zemřel otec.⁶³

Diferenčním porovnáním vět (75a) a (75b) lze pozorovat, že každá z vět reprezentuje odlišnou skutečnost, a sémantický obsah výrazu *Taró wa* v příkladu (75a) s tranzitivním slovesem je tedy odlišný od výrazu *Taró ga* v příkladu (75b) s intransitivním slovesem. Zatímco sloveso *kamu* (kouše) v tranzitivní konstrukci profiluje dva participanty (konatele a patiens,

v našem aparátu též SUBJ a OBJ_{PROC}), a utváří tedy procesní konstrukce, sloveso *šinu* (zemře) v intranzitivní konstrukci profiluje pouze jednoho participanta (OBJ_{ONT}), a utváří tedy ontologické konstrukce. V příkladu (75a) je Taró v roli pacientu objektem. V příkladu (75b) je objektem Taróův otec, Taróova role zde je tedy odlišná od role v (75a).⁶⁴

Kimura (2002) také poukazuje na skutečnost, že sémantická struktura konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] brání substantivům s určitou sémantikou vystupovat v roli iniciální jmenné fráze (např. **Dare wa inu ga kanda no?* (int.) Kohopak pokousal pes?⁶⁵), tato substantiva však mohou vystupovat v roli iniciální jmenné fráze v konstrukci [NP *ga* NP *ga* V].⁶⁶ Z výše uvedených důvodů nepokládáme konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] za případ konstrukce s dvojím nominativem a v tomto oddíle se jí věnovat nebudeme. Rovněž dodejme, že jako důsledek našeho rozhodnutí z oddílu 3.5 brát za podmět v japonštině [NP *ga*] nepokládáme konstrukci [NP *wa* NP *ga* PRED] za konstrukci s dvojím podmětem. Konstrukcí s dvojím podmětem je pro nás výhradně konstrukce s dvojím nominativem, tj. [NP *ga* NP *ga* PRED]. Právě tou se budeme dále zabývat v tomto oddíle.

Noda (1996: 256) rozlišuje z hlediska struktury dva typy konstrukcí s dvojím nominativem: a) konstrukce, v nichž je původně nenominativní člen transformován do podoby [NP *ga*]; b) konstrukce, v nichž od počátku figurují dvě konstrukce [NP *ga*]. Jak jsme uvedli výše, pro naši analýzu je relevantní pouze druhý zmíněný typ konstrukcí. Noda (1996: 257) uvádí jako příklad takových konstrukcí (76a). Příklad (76b) vybíráme z korpusu jako analogický k (76a).

(76) a) *Šinčiku-šite kara wa, džosei no hó ga dansei jori fuekata ga*

postaví.AVF ABL TOP, ženy GEN směr NOM muži ABL způsob.nárůstu NOM
medacu.

vyčnívá.NPST.

Od jejich vystavění je patrné to, jak oproti mužům spíše narostl počet žen.

b) *Sono hó ga ki ga raku da.*

ten způsob NOM energie NOM příjemný COP.

Tak to bude pohodlnější.⁶⁷

V konstrukčním pojetí gramatiky, o které se opírá naše analýza, nacházíme jeden zásadní typ interních syntaktických vztahů mezi prvky – **vztahy me-ronomické**, tj. hierarchické vztahy částí k celku (Croft 2001: 5). Komplexní konstrukce jsou složeny z dílčích konstrukcí, jež mohou být rozložitelné na další konstrukce a v konečném důsledku na kategorie. Tímto způsobem například konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] obsahuje konstrukci [NP *ga*], která je dále rozložitelná na slova či morfémy, jež reprezentují určité konceptuální kategorie (více či méně schematické). V tomto ohledu jsme také doposud hovořili o [NP *ga*] jako o „konstrukci“, ale také např. o [NP *ga* NP *ga* PRED] jako o „konstrukci“. V části 5.1.2 jsme naznačili, že mezi participanty predikačního rámce lze pozorovat hierarchické uspořádání z hlediska prominentnosti, přičemž nominativní člen je prvkem s primární prominentností (např. oproti akuzativnímu členu v tranzitivních konstrukcích). V předchozích oddílech jsme také uvedli, že určení primární prominentnosti je výsledkem konstruování.⁶⁸ Otázkou, kterou si tedy v souvislosti s dvoupodmětovými konstrukcemi klademe, je uspořádání jednotlivých nominativních prvků z hlediska prominentnosti, jež spoluutváří sémantickou strukturu dvoupodmětové konstrukce.

Noda (1996) uvádí tři základní druhy konstrukcí s dvojím nominativem z hlediska funkce:

- a) model exkluze (^{haitagata}排他型),
- b) model bez tématu (^{mudaigata}無題型),
- c) model vedlejší věty (^{džúzokusecugata}從属節型).

Model exkluze odpovídá Kunově pojetí exhaustivní deskripce (*sóki*), přičemž v dané konstrukci je funkcí exkluze (viz též Mikami 1963) vybaven iniciální nominativní člen. Model bez tématu představuje případy rematických výpovědí, v nichž žádný nominativní prvek nemá funkci exkluze. Model vedlejší

věty pak představuje případy, kdy konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] figuruje jako podřazená klauze (vedlejší věta) v rámci komplexnější konstrukce, což nutí iniciální výraz k transformaci partikule *wa* na partikuli *ga*. Jednotlivým modelům pak v Nodově výkladu odpovídají následující příkladové věty:

(77) a) *Zó ga ičiban hana ga nagai.*

slon NOM nej- nos NOM dlouhý.NPST.

To sloni mají nejdelší choboty.

b) *Fudžisan ga kumo ga kakatteru jo.*

hora.Fudži NOM oblaka NOM visí.NPST SFP.

Visí mraky nad horou Fudži.

c) *Ken-čan ga kumo ga kirai na koto wa šitteta jo.*

Ken NOM pavouk NOM neoblíbený LNK NMZ TOP ví.PST SFP.

Že Ken nesnáší pavouky, jsem věděl.

Většina příkladů, které Noda uvádí, se vyznačuje ontologickým charakterem predikativu.⁶⁹ Roli objektu v ontologické konstrukci pak plní ten nominativní člen, který je predikativu v lineárním uspořádání výrazů blíže. Těsný vztah objektu k predikativu přispívá ke schematizaci ontologické konstrukce. Má-li takováto konstrukce vysokou frekvenci užití s jedním konkrétním lexikálním obsazením, získává následně výraznější idiomatický charakter. To se projevuje jak u konstrukcí s adjektivními predikativy, jako je např. *se ga takai* (vysoký [vzrůstem]), *me ga aoi* (modrooký), tak také u idiomatických konstrukcí slovesných, jako např. *hara ga tacu* (rozčlí se), *ki ga čiru* (je rozhozen) apod. Idiomatičnost konstrukce [NP *ga* PRED] oslabuje funkci partikule *ga* jako označení prvku s primární prominentností vůči jiným doplněním.⁷⁰ Idiomatické konstrukce se pak vyznačují relativně nízkou mírou schematičnosti obsahového plánu, podobně jako např. lexikální jednotky. Naopak nové, nezvyklé či příznakové lexikální obsazení udržuje vysokou míru schematičnosti konstrukce a vysokou míru fokální prominentnosti nominativního členu.

V konstrukci $[[NP\ ga]_1\ [NP\ ga]_2\ PRED]$ má $[NP\ ga]_2$ blíže k predikativu, a je tedy náchylnější k ustálení a oslabení své prominentnosti. Od predikativu vzdálenější $[NP\ ga]_1$ si oproti tomu ponechává vysokou míru prominentnosti, jak předepisuje sémantická struktura japonského nominativu, kterou jsme popsali v předchozích oddílech. Tuto skutečnost pokládáme za primární motivaci pro Nodou popisovaný „model exkluze“. Prvek $[NP\ ga]_1$ v tomto typu konstrukcí klasifikujeme jako **primární podmět**, neboť se nejvíce blíží prototypu nominativu, jak jsme jej doposud vyložili. Konstrukci $[NP\ ga]_2$ klasifikujeme jako **sekundární podmět**. Primární podmět představuje jmennou frázi, která označuje participanta, jenž má v daném predikačním rámci relativně nejvyšší stupeň prominentnosti, tj. je konstruován jako prvek, na nějž konceptualizující subjekt nejvíce koncentruje svoji pozornost.

Jak jsme v 5. kapitole uvedli již několikrát, podmět je v japonštině především výsledkem konstruování. I ve dvoupodmětových konstrukcích tak platí, že nejen „kanonický“ prvek (tj. $[NP\ ga]_1$) může být konstruován jako primární podmět. Za další faktory (kromě pozice v konstrukci), jež mohou ovlivňovat umístění primární prominentnosti, lze označit intonaci (či šířeji suprasegmentální prvky), sémantický obsah jednotlivých jmenných frází, jež vystupují v nominativních konstrukcích, případně též faktory kontextuální. Tyto faktory rovněž mohou bránit určitým výrazům, aby vystupovaly v konstrukcích s dvojím podmětem společně s určitým jiným typem výrazů. Kimura (2002: 219) uvádí příklad somatických konstrukcí, v nichž může být spolu se stimulem, profilovaným jako nominativ (v našem pojetí jako sekundární podmět), primárním podmětem subjekt, ale nikoliv tělesný orgán:

(78) a) *Wataši wa kimi ga jutanpo ga acui koto wa šitte ita.*

já TOP ty NOM ohřívadlo NOM horký NMZ TOP ví.AVF je(AUX).PST.

Já věděl, že pro tebe to ohřívadlo bude moc horké.

b) **Aši ga jutanpo ga sugoku atatakai.*

noha NOM ohřívadlo NOM nesmírně teplý.NPST.

(int.) Na nohy je to ohřívadlo příliš horké.⁷¹

Konstrukce s dvojím nominativem přitom umožňuje mluvčímu doplnit profilované konstruování o takového participanta predikačního rámce, který by bezpříznakově zůstával neprofilovaný. Odani (2001) uvádí následující příklad:

(79) A: *Haigorei ga mieru hito, dareka imasen ka?*

duchové NOM je.vidět.ANF člověk, někdo je.NEG.NPST SFP?

Lidé, co vídají duchy... Není tu někdo takový?

B: *Boku ga haigorei ga miemasu.*

já NOM duchové NOM je.vidět.NPST.

Já vídám duchy.

Výraz *mieru* (je vidět) v přísudkové pozici bezpříznakově profiluje subjektivní konstruování, proto bývá jeho proživatel bez explicitního vyjádření (bepříznakově jím je mluvčí, viz 5.2.1). V situaci (79) však mluvčí B pod vlivem otázky A považuje za nutné profilovat jako primární podmět sám sebe, proto má výraz *boku ga* v druhé replice příkladu (79) relativně vyšší prominentnost oproti výrazu *haigorei ga*, jenž je jako objekt těsněji vázán na přísudek *miemasu*. Funkce [NP *ga*]₁ coby primárního podmětu v konstrukcích s dvojím nominativem platí i pro případy s dalšími typy ontologických konstrukcí v přísudkové části.

(80) a) *Šita no kóen mappu no Tenrjúgawa jori ue no bubun de*

dole GEN park mapa GEN Tenrjúgawa ABL nahore GEN část LOC

hotaru ga kaňšó ga dekimasu.

světlušky NOM obdiv NOM lze.NPST.

V oblasti směrem nahoru od řeky Tenrjúgawa, která je vyznačena na mapce parku níže, si lze vychutnat pozorování světlušek.

b) *Sumappu no Nakai-san ga uta ga heta na no wa*

SMAP GEN Nakai NOM píseň NOM nešikovný LNK NMZ TOP

hontó na no dešó ka, kjara na no dešó ka?

skutečnost LNK NMZ MOD SFP, postava LNK NMZ MOD SFP?

To, že pan Nakai ze skupiny SMAP neumí dobře zpívat, to je doopravdy, nebo to je součást role, kterou hraje?

Schematičnost sémantické struktury nominativu umožňuje profilovat v roli primárního podmětu v konstrukcích s dvojitým nominativem potenciálně široké spektrum entit uvnitř predikačního rámce. V klasickém Kunově příkladu (75b), *Taró ga otósan ga šinda*. (To Taróovi zemřel otec.), je v této pozici profilována entita – osoba zasažená změnou stavu objektu –, jež sice prototypicky není součástí predikačního rámce slovesa *šinu* (zemře), je však součástí referenční situace a skrze konstruování je jako nominativ do rámce intransitivního slovesa vnesena coby prvek primární prominentnosti. Příklady typu (77c) a (80b) dále ilustrují, že profilování nominativem jsou vystaveny pouze prvky, jež jsou konceptualizovány jako součást daného predikačního rámce. To, co je v japonštině konstruováno jako klauze 節^{secu}, je ve většině případů právě jeden predikační rámec – konceptuální výsek referenční situace související s akcí či stavem vyjádřeným jádrovým predikativem.⁷² To je motivací pro Nodův „model vedlejší věty“. Nic to nemění na skutečnosti, že predikační rámec může být konstruován s dostatečným predikačním nábojem k tomu, aby klauze mohla být současně větou.

Dynamičnost konstruování a kognitivní faktory, jako je profilování, přesouvání pozornosti apod., mají za následek to, že míra prominentnosti nominativního prvku v konstrukci je relativní nejen vůči prvkům profilovaným jinými pády, ale především vůči jiným nominativním prvkům. Možnost konstruovat nominativem více než jednoho participanta predikačního rámce lze přitom považovat za typologické specifikum japonštiny oproti flektivním indoevropským jazykům. Sémantickou strukturu japonského nominativu, která se manifestuje mj. v konstrukcích s více nominativními členy, shrneme v následujícím oddíle.

5.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP *ga*]

V předchozích oddílech 5. kapitoly jsme se věnovali analýze japonských konstrukcí, jejichž součástí je konstrukce [NP *ga*], přičemž jsme přijali základní východiska konstrukčních přístupů ke gramatice. Podle nich gramatika určitého jazyka představuje hierarchicky strukturovanou množinu konstrukcí, tj. jednotek znakové povahy, jež jsou na vyšších rovinách utvářeny meronymickými vztahy kategorií. Kategorie zaváděné pro popis konstrukcí jsou přitom konstrukčně specifické; proto také kategorii nominativ spojujeme pouze s konstrukcí [NP *ga*] (a ne např. s konstrukcí [NP *no*]). Přijali jsme také jistá východiska kognitivních přístupů k jazyku. Podle nich lze v konstrukcích odhalovat strukturní motivace, jež vycházejí z obecnějších kognitivních procesů a mechanismů, jako jsou kategorizace, konstruování, perspektivizace, schematizace, ustálení a další. Naším cílem je od začátku popsat obecnou sémantickou strukturu konstrukce [NP *ga*], kterou klasifikujeme jako vyjádření nominativu.⁷³ Objektem našeho zkoumání byla množina konstrukcí zahrnující:

- a) tranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* NP *o* V],
- b) ditranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* NP *ni* NP *o* V], [NP *ga* NP *o* NP *ni* V],
- c) netranzitivní slovesné konstrukce – [NP *ga* V], [NP *ni* NP *ga* V] apod.,
- d) adjektivní konstrukce – [NP *ga* ADJ],
- e) konstrukce se jmenným přísudkem – [NP *ga* NP COP],
- f) konstrukce se dvěma nominativy – [NP *ga* NP *ga* PRED],
- g) další vybrané konstrukce, např. [NP *no* PRED NP], konstrukce s adjektivními gramémy apod.

Na začátku kapitoly jsme si předsevzali posoudit, do jaké míry konstrukce [NP *ga*] vykazuje konatelské charakteristiky. Na tomto místě můžeme shrnout, že rozmanitost konstrukcí s nominativem v japonštině v jistém ohledu brání tomu, abychom sémantickou rovinu konstrukce [NP *ga*] jednodu-

še svazovali s tradičními sémantickými kategoriemi, jako je např. konatel (AGT). Ilustrovali jsme, že nominativ může v japonštině kromě konatele označovat také proživatele (EXP), kauzátora (KZR), objekt akce (patiens), objekt potence, objekt pocitu, původce pocitu (stimul) a další. Podobnou rozmanitost sémantického obsahu přitom můžeme pozorovat i u dalších pádů. Zatímco různé dosavadní lingvistické přístupy, z nichž jsme některé zmínili ve 3. kapitole, přistupují k těmto rozmanitostem pouze z pozice funkční polysémie, naší snahou je maximálně udržet solidaritu výrazového a obsahového plánu konstrukce [NP *ga*], a proto hledáme obecné sémantické schéma japonského nominativu na úrovni konstrukčních schémat, které může být případným zdrojem pro funkční polysémii.

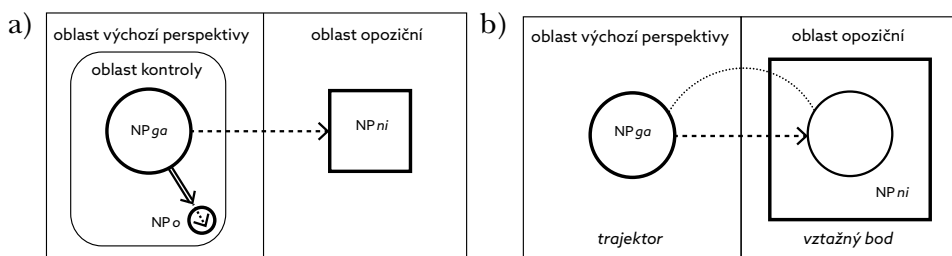
Určení obecného obsahového schématu japonského nominativu má v našem aparátu několik rovin. Pro [NP *ga*] určujeme:

- typ konstrukcí, v nichž se nominativ vyskytuje;
- sémantický prototyp nominativu, který představuje základ konceptuální motivace obecné sémantické struktury;
- schéma sémantické struktury, platné pro [NP *ga*] ve všech typech konstrukcí.

V návaznosti na Sugaie (2002) a Morijamu (2008) rozlišujeme z hlediska konstrukčního schématu dva základní typy konstrukcí, v nichž se vyskytuje japonský nominativ: procesní konstrukce a ontologické konstrukce. Procesní konstrukce jsou takové, které za konceptuální základ berou referenční situace, v nichž je profilován akční řetězec. Prototypem procesní konstrukce je tranzitivní konstrukce (tj. [NP *ga* NP *o* V_{tr}]), řadíme sem pak dále konstrukce ditranzitivní, na periferii této kategorie pak některé konstrukce netranzitivní (jejichž jádrové predikativy profilují pohyb či akci). Ontologické konstrukce jsou konstrukce, které za konceptuální základ berou referenční situace, v nichž není profilován akční řetězec. Prototypem ontologické konstrukce je lokační konstrukce, tj. konstrukce s existenčním slovesem (tj. [NP *ni* NP *ga aru/iru*]), řadíme sem pak dále konstrukce se jmenným přísudkem, konstrukce s adjektivními a s nominálně-adjektivní-

mi přísudky, konstrukce s některými netranzitivními slovesy (např. s potenciálními slovesy, se slovesy smyslového vnímání) a některé další.⁷⁴ Rozšíření kategorie procesních konstrukcí i kategorie ontologických konstrukcí mimo prototyp je umožněno extenzí konceptuálního konstruování.

Nominativní člen v procesních konstrukcích označujeme jako subjekt, nominativní člen v ontologických konstrukcích potom jako ontologický objekt. Tyto dva pojmy pro nás nepředstavují konceptuální základ obsahu japonského nominativu, nýbrž jsou každý abstrakcí z různých sémantických rolí napříč konstrukcemi se stejnými schémata. Prototypem subjektu je prototypický konatel (AGT), tedy životností, vůlí, zodpovědností, ovládním, emocemi disponující aktivní prvek (nejčastěji člověk), který je v rámci tranzitivní situace profilován jako ten ze dvou participantů asymetrického vztahu, na nějž je při konstruování směřována primární pozornost interpretanta. Je tedy v tranzitivních konstrukcích trajektorem – relativně nejvýznačnějším participantem.⁷⁵ V konstrukcích, jež konceptualizují oblast výchozí perspektivy a oblast opoziční (tj. v ditranzitivních konstrukcích), je subjekt aktivním prvkem oblasti výchozí perspektivy. Prototypem procesního objektu je patiens (P), neaktivní prvek vztahu dvou participantů v tranzitivní situaci. V ontologických konstrukcích je však prototypem ontologického objektu, tj. prvku, jenž je profilován jako prvek primární význačnosti (pozornosti konceptualizujícího subjektu), pasivní entita, jež je profilovaná jako existující v určité lokaci. To vyplývá ze skutečnosti, že konstrukci s existenčním slovesem pokládáme za prototyp ontologické konstrukce. Schémata pádových vztahů v prototypických procesních a ontologických konstrukcích předkládáme na obr. 8:⁶

Obr. 8: Schémata pádových vztahů v procesních (a) a ontologických (b) konstrukcích

Konceptuální schéma, které je společné pro [NP *ga*] v procesních i ontologických konstrukcích, a které tak v našem aparátu tvoří obsahový plán japonského nominativu lze charakterizovat následujícím způsobem:

Ve vymezeném predikačním rámci je jako nominativ ([NP *ga*]) profilován participant, kterého mluvčí v oblasti výchozí perspektivy konstruuje jako prvek s primární význačností.

Tato charakteristika se navzdory terminologickým rozdílům blíží pojetím Morijamy (2008), Sugaie (2002) či Oky (2013).⁷⁷

Nominativ v japonštině je výsledkem konstrukčních procesů, mezi něž patří kromě profilování také konstruování. Konstruování především specifikuje vztah mluvčího k predikačnímu rámci referenční situace a jeho participantům. Při subjektivním konstruování referenční situace, jíž je mluvčí součástí, mluvčí sám sebe neprofiluje jako součást predikačního rámce, není tedy prvkem primární význačnosti, a nominativem tak může být vyjádřen prvek jiný. Konstruování také umožňuje mluvčímu profilovat nominativem i takového participanta referenční situace, který není běžnou součástí valenční struktury zvoleného predikativu. Takto profilovaný nominativ pak má jako „primární podmět“ relativně nejvyšší význačnost i ve vztahu k jinému nominativnímu doplnění, jež se k predikativu pojí skrze vyšší míru ustálení. Tento „primární podmět“ je v konstrukcích s dvojitým nominativem nejčastěji situován v iniciální pozici.

Výše charakterizovaná sémantická struktura konstrukce [NP *ga*] představuje jednotné uchopení obsahového plánu japonského nominativu, je v souladu s konstrukčními a kognitivními východisky, které jsme si pro náš aparát stanovili, a kromě pouhé deskripce konstrukcí, v nichž se nominativ vyskytuje, nabízí také nástin kognitivních motivací pro užití nominativu v případech, kde se nabízí alternativy jiných než nominativních doplnění.

V posledním oddíle této kapitoly se budeme stručně zabývat otázkou, zda a za jakých podmínek může být u nominativního prvku v japonštině vypuštěna pádová partikule *ga*.

5.7 Otázka elipsy pádové partikule *ga*

V otázce případného zamlčení či elipsy pádové partikule *ga* se v japonské literatuře nejčastěji poukazuje na žánrové či stylistické ukotvení tohoto jevu. Makino a Tsutsui (1986: 23) zmiňují obecnou existenci strategií pro minimalizaci úsilí při jazykovém sdělení, přičemž za nejefektivnější strategii označují elipsu, tj. vypuštění slova. Ve vztahu k elipse gramatických morfémů, konkrétně pak pádové partikule *ga*, dále uvádí: „Prvek *ga*, jenž označuje podmět, může být vynechán, pokud daná věta sděluje informaci, kterou posluchač očekává nebo která se velmi úzce k posluchači váže.“ (Makino a Tsutsui 1986: 25) NKBKK (2009a: 10) formuluje pouze obecný popis formální roviny jevu bez dalšího vysvětlení: „V hovorovém jazyce je časté zamlčování gramatických pádů jako *ga* či *o*.“ Podobně se vyjadřuje také např. Kuno (1973: 223): „V konverzačním stylu se větný podmět a předmět často objevuje bez partikule.“ Kuno však také poukazuje na skutečnost, že případy s partikulí a bez partikulí nemají stejný význam, a že tedy zamlčení pádových partikulí není fakultativní. Formuluje pak následující hypotézu:

Partikule *ga*, která označuje podmět hlavní věty, nemůže být ani v konverzačním stylu zamlčena. Podměty, které v hlavní větě nenesou pádovou partikuli, jsou všechny případem zamlčení partikule *wa*. (Kuno 1973: 223)

Proti Kunově pojetí se staví např. Takebajaši (2004: 283), který cituje protipříklady lingvisty Masanori Fudžiwary, v nichž zamlčená partikule nemůže být *wa*, neboť dotyčná jmenná fráze je součástí rematické konstrukce. Jeden příklad pro ilustraci přebíráme a uvádíme níže:

- (81) *At, otósan ø kaetteru.*
 hle, tatínek ø jde.domů.AUX.NPST.
 A, tatínek je doma.

Spíše formální perspektivu zaujímá Taró Kagejama (1993), který k problému přistupuje skrze dělení intranzitivních sloves na neakuzativní 非対格動詞 ^{hitaikaku dōsi} a neergativní 非能格動詞 ^{hinōkaku dōsi}. Neakuzativní slovesa (např. *cuku*, přilepí se v (82a) či *bakuhacu-suru*, vybuchne v (82b) níže) pojímá jako „intranitivní slovesa, jež sémanticky vyjadřují změny neinicované vůlí, syntakticky pak jejich podmět odpovídá předmětu sloves tranzitivních.“ Neergativní slovesa (např. *abareru*, je agresivní v (82d) či *demo-suru*, demonstruje v (82e) níže) jsou pak „intranitivní slovesa, jež sémanticky vyjadřují volní akce, syntakticky pak jejich podmět odpovídá podmětu sloves tranzitivních.“⁷⁸ Kagejama tvrdí, že zatímco u podmětu netranzitivních sloves je možno partikuli *ga* zamlčet, v případě sloves neergativních má zamlčení podmětového *ga* za následek nepřirozenou výpověď:

(82) a) *Kao ni gohancubo ø cuite iru no šitteru?*

tvář DAT zrnko.rýže ø přilepený.AVF je(AUX).NPST NMZ ví.NPST?

Víš, že máš na tváři zrnko rýže?

b) *Kinó, kazan ø bakuhacu-suru no mita jo.*

včera, sopka ø vybuchne.NPST NMZ vidí.PST SFP.

To, jak včera vybuchla sopka, jsem viděl.

c) *Kodomo ga hon ø jomu no mita koto nai.*

dítě NOM kniha ø čte.NPST NMZ vidí.PST NMZ není.NPST.

Ještě jsem neviděl, že by dítě četlo knihu.

d) [?]**Kandža ø abareta no šitemasu ka?*

pacient ø je.agresivní.PST NMZ ví.NPST SFP?

(int.) Víte o tom, že byl pacient agresivní?

e) ^{*}*Terebi de čúkakuha ø demo-suru no mita jo.*

televize INST JRCL ø demonstruje.NPST NMZ vidí.PST SFP.

(int.) To, jak Jádrová frakce demonstruje, jsem viděl v televizi.⁷⁹

Podle Kagejamy je souvislost mezi předmětem tranzitivní konstrukce (výraz *hon* v (82c)) a podmětem neakuzativní konstrukce (výrazy *gohancubo* v (82a) a *kazan* v (82b)) patrná v tom, že pádová partikule *o* u prvního, stejně jako partikule *ga* u druhého, může být zamlčena. Paralelně pak lze pozorovat souvislost mezi podmětem tranzitivní konstrukce (výraz *kodomo* v (82c)) a podmětem neergativní konstrukce (výrazy *kandža* v (82d) a *čúka-kuha* v (82e)) v tom, že jejich pádová partikule *ga* zamlčena být nemůže.

Kagejamova teorie je transformacionalistická, podobně jako výše zmíněné přístupy Susumu Kuna, NKBKK a řady dalších. V našem konstrukčním pojetí nemáme snahu hovořit o „zamlčení“ či „elipse“ partikule *ga*, ale spíše o konstrukcích bez nominativního gramému. Co je motivací pro užití konstrukce s partikulí *ga* oproti konstrukci bez partikule *ga*, se pokusíme nastínit níže. Na tomto místě nejprve poukážeme na nedostatky Kagejamova přístupu. Ty spočívají jednak v tom, že Kagejama nepředkládá možné motivace pro zamlčení (oproti nezamlčení), dále potom ve skutečnosti, že v korpusech lze objevit řadu protipříkladů. Analýzou těchto protipříkladů se pokusíme nalézt obecný princip užití konstrukce bez partikule *ga*, který by zapadl do pojetí konstrukčního schématu japonského nominativu, jak jsme je shrnuli v předchozí části.

Takebajaši (2004) předkládá jednak příklady užití konstrukcí s neakuzativními slovesy v textech, v nichž neužití partikule *ga* působí nepřírozně (viz (83a) a (83b) níže), jednak příklady konstrukcí s neergativními slovesy, v nichž neužití partikule *ga* nezpůsobuje nepřírozenou výpověď (viz (83d) ve srovnání s (83c) níže).⁸⁰

(83) a) *Souru ni takusan no kjókai ga aru no wa sekaiteki ni*

Soul DAT mnoho GEN kostel NOM je.NPST NMZ TOP světový LNK

júmei da jo.

známý COP SFP.

Je celosvětově známo, že v Soulu je mnoho kostelů.

b) ??*Souru ni takusan no kjókai ∅ aru no wa sekaiteki ni júmei da jo.*⁸¹

c) *Kandža ga abareta no šittemasu ka?*

pacient NOM je.agresivní.PST NMZ ví.NPST SFP?

Víte o tom, že byl pacient agresivní?

d) *Kinó mo mata rei no kandža-san ø abareta koto,*

včera také zase příklad GEN pacient ø je.agresivní.PST NMZ,

dokutá ni cutaemašita?

doktor DAT sdělí.PST?

Sdělil jsi doktorovi, že ten pacient byl včera zase agresivní?⁸²

Z příkladů (83) je patrné, že Kagejamova analýza, založená na dichotomii neakuzativních a neergativních sloves, není pro objasnění elipsy partikule *ga* u nominativních doplnění funkční.

Všechny uvedené příklady obsahují nominativní prvek (ať již ve tvaru [NP *ga*], či ve tvaru [NP ø]) jako součást klauze (*secu*), jejíž predikativ je v přívlastkovém tvaru navázán na nominalizátor (výrazy *no*, *koto*). Funkci nominativního prvku v rámci dané klauze je nutno posuzovat s ohledem na funkci dané klauze v celé větě (či textu). Příklad (83a) představuje situaci, kdy vnořená klauze (*Souru ni takusan kjókai ga aru*, V Soulu je hodně kostelů) nese významnou informační hodnotu ve vztahu k přísudkové části věty (*sekaiteki ni júmei da*, je to celosvětově známo). Oproti tomu v příkladu (85d) má zásadní důležitost otázka sdělení, vyjádřená přísudkem (*cutaemašita?*). Obsah daného sdělení (*kinó mo mata rei no kandža-san ga/ø abareta*, včera byl ten pacient zase agresivní) je adresátovi znám, a proto je míra informační hodnoty vnořené klauze nižší. Toto je obzvláště patrné při srovnání (83d) s (83c). Výpověď (83c) je otázkou na znalost situace, kterou popisuje vnořená klauze. Daná situace má v rámci výpovědi vysokou míru informační hodnoty – výrazně vyšší než tatáž situace v rámci výpovědi (83d).

Na základě této analýzy lze říci, že to, co brání „elipse“ pádové partikule *ga* ve vnořených klauzích, je vysoká informační hodnota dané klauze v rámci výpovědi. V klauzích, jež mají v rámci výpovědi vysokou informační hodnotu, vede užití nominativní jmenné fráze bez partikule *ga* k nepřirozenému vyjádření. Tuto skutečnost ilustrují příklady (82d), (82e) a (83b).

V klauzích, jež mají v rámci výpovědi nižší informační hodnotu, nevede neužití partikule *ga* u nominativní jmenné fráze k nepřirozené výpovědi (což ilustrují příklady (82a), (82b), (82c) a (83d)). Platí to přitom nejen pro nominativní členy ve vnořených klauzích, ale také pro nominativní jmenné fráze v klauzích, jež jsou větami, bez ohledu na slovní druh, jenž tvoří jádro přísudku:

(84) a) *Ičidaime no rimudžin no doa ga aita.*

první GEN limuzína GEN dveře NOM otevře.se.PST.

Dveře první limuzíny se otevřely.

b) *Ét, hitorideni doa ø aita!*

ha, automaticky dveře ø otevře.se.PST!

Ha, dveře se samy od sebe otevřely!

c) *Bangohan wa nani ga ii?*

večeře TOP co NOM dobrý.NPST?

Dnes na večeri... Na co bys měl chuť?

d) **Kjó no bangohan, nani ø ii?*

dnes GEN večere, co NOM dobrý.NPST?

(int.) Dnes na večeri... Na co bys měl chuť?

e) *„Dočči ga Kóki da!“*

který NOM Kóki COP!

Která (z vás) je Kóki!

f) **Donata ø Sató-san desu ka?*

kdo ø Sató COP SFP?

(int.) Kdo (z vás) je pan Sató?⁸³

Příklad (84b) vyjadřuje překvapení, výpověď tedy má oproti prostému popisu v (84a) relativně vyšší informační hodnotu, a proto v ní nominativní

prvek bez partikule *ga* nepůsobí zcela přirozeně. Totéž platí o doplňovacích otázkách v příkladech (84d) a (84f), v diferenčním srovnání s příklady (84c) a (84e). Informační hodnota klauze má přitom stupňovitou povahu, není prvkem binárním. Různá míra informační hodnoty má za následek různou míru přirozenosti (respektive nepřirozenosti) konstrukce [NP \emptyset], na což poukazuje Takebajaši (2004: 191).

(85) a) *Kono potto no ičiban no sérusu-pointo wa, mono no sú fun de*
tato konvice GEN první GEN prodejní-prvek TOP, věc GEN několik minut INST
oju ga waku koto desu.

horká.voda NOM vře.NPST NMZ COP.

To, co tuto konvici nejvíce prodává, je její schopnost přivést vodu k varu jen za několik málo minut.

b) ^{??}*Kono potto no ičiban no sérusu-pointo wa, mono no sú fun de*
*oju \emptyset waku koto desu.*⁸⁴

(86) a) *Keitaijó no póči ga cuite iru no mo,*

přenosný GEN váček NOM přilepí.se.AVF je(AUX).NPST NMZ také,

hoonrjoku o takamete iru no kamo.

teplná.isolace ACC zvyšuje.AVF je(AUX).NPST NMZ MOD.

To, že je (její) součástí přenosný váček, zřejmě také zvyšuje schopnost udržet teplotu.

b) [?]*Keitaijó no póči \emptyset cuite iru no mo, hoonrjoku o takamete iru no kamo.*

Podle Takebajašiho je informační hodnota klauze *mono no sú fun de oju ga waku* (voda bude vřít jen za několik málo minut) v příkladu (85) relativně vyšší než informační hodnota klauze *keitaijó no póči ga cuite iru* (přenosný váček je [její] součástí) v příkladu (86). Proto také výpověď (85b) vykazuje oproti výpovědi (86b) vyšší míru nepřirozenosti.⁸⁵ Nebinárnost informační prominentnosti je v tomto ohledu v souladu s naší analýzou konstrukcí s dvojím nominativem (viz oddíl 5.5), kde jsme poukázali na skutečnost, že sekundární podmět (tj. konstrukce [NP *ga*]₂ v rámci konstrukce [[NP *ga*]₁ [NP *ga*]₂ PRED]) má oproti primárnímu podmětu (tj. [NP *ga*]₁) rela-

tivně nižší prominentnost. V oddíle 5.5 jsme také zmínili, že některé případy konstrukcí [NP *ga* PRED] mohou dojít tzv. **ustálení** (*entrenchment*), tj. lexikalizace, což s sebou nese také oslabení funkce partikule *ga*. Podobný jev můžeme pozorovat také u případů s nominativními konstrukcemi ve tvaru [NP \emptyset], které se v kolokacích s určitými konkrétními lexémy mohou „ustálit“ do podoby nové samostatné lexikální jednotky. Příkladem jsou výrazy jako *kakkoi* (fešácký), *kimočiwarui* (nechutný), *kišokuwarui* (odporný) aj.⁸⁶

Na tomto místě můžeme výsledek naší analýzy tzv. elipsy pádové partikule *ga* shrnout následujícím způsobem. Vyjadřuje-li klauze (v rámci věty) predikaci s vysokou informační hodnotou, musí být nominativní prvek dané klauze opatřen partikulí *ga*, tj. musí být ve tvaru [NP *ga*]. Pokud daná klauze vyjadřuje predikaci s nízkou informační hodnotou, může být nominativní člen vyjádřen ve tvaru [NP \emptyset]. Je to tedy právě pádová partikule *ga*, co signalizuje prvek primární pozornosti mluvčího v rámci predikace s vysokou informační hodnotou. Tuto signalizaci můžeme označit za hlavní funkci pádové partikule *ga*. Užití nominativní konstrukce ve tvaru [NP *ga*] či ve tvaru [NP \emptyset] je dáno právě touto funkcí, nikoliv pouze strategiemi pro minimalizaci komunikačního úsilí, které zmiňují Makino a Tsutsui (viz začátek tohoto oddílu). Nic to nemění na skutečnosti, že určení míry informační hodnoty je stejně jako určení prvku primární pozornosti ve většině případů předmětem konstruování ze strany konceptualizujícího subjektu.⁸⁷

Analýzou nominativních konstrukcí [NP *ga*] a [NP \emptyset] v tomto oddíle jsme se pokusili předvést, že specifický charakter japonského podmětu spočívá spíše v obsahovém plánu nominativu než v jeho formálně syntaktických vlastnostech. Tento obsahový plán je přitom nutno nahlížet spíše z perspektivy konceptualizace a informační struktury než z perspektivy objektivních sémantických rolí. Tato perspektiva je klíčová také v analýze konstrukcí s partikulí *wa*, které věnujeme následující kapitole.